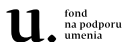

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- GURIČANOVÁ, Dana: Orechový
mäkčeň a makový vokáň (O zbierke
poviedok Dušana Duška *Ponožky
pred odletom*) 3
- VALENTOVÁ, Iveta: Priezvisko
Buzna – je hanlivé alebo nie? 10

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- Súpis termínov z astronómie (pokra-
čovanie) 18

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- ŠIMUNOVÁ, Dagmar: *Aj ten, kto
má na rováši, môže dostať po rováši
alebo Nie je rováš ako rováš* 31

ROZLIČNOSTI

- Alexandrov – Alexandrovovci*. D. Gu-
ričanová 37

SPRÁVY A POSUDKY

- Pozdrav jubilantke PhDr. Márii Pisár-
čikovej. I. Hrubaničová 40
- Na osemdesiatku Štefana Liptáka.
V. Kováčová 43
- Nová kolektívna monografia o dyna-
mike češtiny. J. Kmíťová 45
- Slovník anatomickej terminológie.
A. Rollerová 51

SPYTOVALI STE SA

- Na horách alebo v horách?* S. Duch-
ková 55

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Slová, ktoré nenájdete v Krátkom
slovníku slovenského jazyka (25).
M. P o v a ž a j 56

Z WEBOVEJ PORADNE

- Je slovo *základoškolský* spisovné? 61
Ako sa skloňujú cudzie slová *banner*,
trailer a *laser*? Ako sa slovo *laser* vy-
slovuje? 61
Kedy sa píše názov kostola s veľkým
začiatočným písmenom a kedy s ma-
lým? 62
Ako sa správne píše štvorciferné a via-
cciferné čísla? 62
Je správne *k nám*, *k stolu* alebo *ku nám*,
ku stolu? 63
Aké začiatočné písmeno píšeme v od-
bornom názve rastliny, napr. *kosatec*
nemecký? 63
Informácie autorom 64

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 51, 2017, č. 1 (14. 2. 2017). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovicová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2017

Cena 1,40 €

KUL TÚRA SLOVA

2017
ROČNÍK 51

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVÉDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV A JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

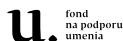
KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný časopis
pre jazykovú kultúru a terminológiu*

Orgán

*Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru Matice slovenskej*

Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Mgr. Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Findra, DrSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc. (Nitra), PhDr. Dana Guričanová, Dr. Robert Hammel (Berlín, Nemecko), PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD. (Nitra), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Mgr. Bronislava Chocholová, PhD. (Bratislava), Mgr. Martin Chochol, PhD. (Bratislava), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. (Bratislava), PhDr. Sibyla Mislovičová (Bratislava), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD. (Bratislava), PhDr. Mária Šimková, Ph.D. (Bratislava), Mgr. Iveta Vančová (Bratislava), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava)

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Orechový mäččeň a makový vokáň
(O zbierke poviedok Dušana Dušeka *Ponožky pred odletom*)

DANA GURIČANOVÁ

Dušan Dušek sa v slovenskej literatúre pohybuje viac než štyri desaťročia, jeho prvá zbierka poviedok s názvom *Strecha domu* vyšla v roku 1972. Dnes má 70-ročný autor na svojom konte už vyše 30 kníh pre deti i pre dospelých. Žiada sa dodať, že vo svete literatúry sa pohybuje priam baletným krokom, stále sa mu darí udržať si priazeň čitateľov i odbornej kritiky. Svedčia o tom aj mnohé ocenenia, napríklad za významný prínos do literatúry pre deti a mládež dostal Cenu Trojruža (1992), je laureátom Ceny Dominika Tatarku (2000) i Ceny Jána Johanidesa (2012). Trikrát sa stal finalistom Ceny Anasoft litera (2011, 2014, 2016) a v rámci nej dvakrát získal Cenu čitateľov – naposledy v roku 2016 za zbierku poviedok *Ponožky pred odletom*. Známy je aj ako scenárista, a hoci sa podpísal len pod päť filmov (*Ružové sny*, 1976; *Ja milujem, ty miluješ*, 1980; *Sojky v hlave*, 1984; *Vlakári*, 1988; *Krajinka*, 2000), všetky dnes patria do zlatého fondu slovenskej kinematografie.

Najmä na začiatku literárnej kariéry D. Dušekovi niektorí čitatelia i kritici vyčítali absenciu príbehu, bezsujetovosť jeho poviedok, prílišný dôraz

---

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0125/15 *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko*.

na detail. Dušek však ďalej kráčal vlastnou cestou a svoju metódu tvorby cizeloval spôsobom, ktorý mu dodnes získava čoraz viac priaznivcov. Na tento fakt upozorňuje Peter Darovec v recenzii Dušekovej zatiaľ poslednej knihy *Ponožky pred odletom*: „Dalo by sa povedať, že Dušekovo prozaické videnie sveta je hádam až také nemenné, akoby po všetky tie desaťročia písal iba jednu jedinú veľkú knihu. Akurát, že ju vydáva postupne a každý ďalší knižný text je vlastne len ďalšou kapitolou tejto veľkej knihy. Všetky tie malé, nenápadné veci, ktoré sa v nej za desaťročia nazbierali, tvoria spolu jeden veľký pestrofarebný príbeh života – okrem iného aj života autorovho. Pretože ten je v tomto prípade kdesi pod textom prítomný prakticky ustavične“ (Darovec, 2016). Dušekov rozprávač totiž spravidla „stare“ spolu s autorom, čo v zbierke *Ponožky pred odletom* predurčuje jej leitmotív – je ním spomínanie. Autor to naznačil aj výberom motta od Lawrencea Durrella: *Pamäť má veľa čakární. Za ďalšiu indíciu môžeme považovať skutočnosť, že až 7 z celkovo 11 poviedok sa začína slovom „Inokedy...“*, ktorým mnohí ľudia v bežnom prehovore menia tému, pričom nasleduje nejaká príhoda zo života, ktorá sa im práve vynorila z pamäti. Zaujímavý postup použil Dušek v poviedke *Ako zima predlžuje vzdialenosti a ako ich teplo skracuje*, v ktorej ako textotvorný prvok využil špecifickú anaforu – každá veta, prípadne odsek sa začína slovíčkom *ako* a týka sa istej situácie, príhody alebo len okamihu či určitej nálady. Obsahový materiál autor mohol spracovať aj do tradičného dejovo zreteľného príbehu, ale Dušek to cítil inak, ponúka nám akoby premietanie viac či menej náhodne zoradených diapozitívov, ktoré sa viažu k jeho detstvu: *Ako som malej Kamile zakrýval oči, keď na zemi pred cukrárňou ležal chlap so záchvatom padúcnice, nechcel som, aby to videla. / Ako som počúval hlasy hrdličiek: prilietali z korún stromov, skoro ráno, ešte do sna – cez otvorený oblok spálne. / Ako sme s Igorom na výlete špehovali páriky v lese. / Ako sme sa hrali na skrývačku: schovaný, neschovaný, idem* (s. 48). Autor nám napokon poskytne aj „návod na používanie“ celého textu, ale až v posledných vetách a – akože inak – v jemnom náznaku: „*Ako som toto všetko hovoril Margite Noskovej. [...] Ako sme sa po rokoch opäť stretli*“ (s. 50).

Na prebale knižky si okrem iného prečítame tri vety z poviedky, ktorá dala knižke názov (v poviedke sú na s. 51): „*Písanie je jediný dovolený spôsob kradnutia: človek okráda sám seba. Pamäť je vývojka, písanie je ustalo-*

vač. *A zrazu sú pred nami fotografie spomienok.*“ Podstatné je, akým spôsobom autor vyberá „fotografie“ z pomyselných „čakárni“, či všetky vytiahne z jednej a usporiada ich chronologicky, alebo ich naschvál poprehadzuje, občas dokonca načrie do viacerých „čakárni“ a predstaví nám dômyselnú mozaiku: každá časť je do istej miery samostatná, ale všetky spolu vytvárajú kompaktný obraz. Jednotlivé historky, kratučké príbehy, zážitky či dojmy kladie vedľa seba, akoby ich navliekal na niť, ktorá sa ustavične predlžuje, spravidla na základe asociácií. Napr. v poviedke *Modrý mak* rozprávač stretol pred hotelom Eden svojho spolužiaka, ktorého 50 rokov nevidel, a keď sa s ním rozlúčil, spomenul si, ako v tom istom hoteli po prvý raz sledoval televízne vysielanie; predajňa bicyklov, kde kupoval súpravu na opravu duší, mu pripomenula cyklistické Preteky mieru a nadšenie, ktoré ich vždy sprevádzalo... (s. 27 – 30). D. Dušek o svojej enumeratívnej metóde písania povedal: „Spôsob písania je jednoducho taký, že sa veci najprv pokúsím dať priam ľahkovážne k sebe a čakám, či medzi nimi vznikne nejaký vzťah, či sa začnú ovplyvňovať. Mám rád kontrapunkt. Keď dáte vedľa seba smiešne a vážne, tak to vážne je ešte vážnejšie a to veselšie ešte krikľavejšie. Som presvedčený, že takto sa to bežne deje aj v živote. Alebo – aj takto. Neodvíja sa v epických celkoch, ale v náhodných stretnutiach maličkosť, ktoré až priradením k sebe vytvárajú príbeh“ (Andrejčáková, 2014). Čitateľ, ktorý je ochotný prijať tieto „pravidlá hry“, je odmenený nevšedným čitateľským zážitkom, pri ktorom neraz nie je najdôležitejšie, KTO (urobil) ani ČO (urobil), ale AKO to autor sprostredkuje – kam namieri hlavný reflektor, kam iba blikne, aby niečo naznačil, kam navrství pavučinku tajomna, do akej atmosféry nás vtiahne, akým spôsobom dokáže ozvláštniť všednú realitu. Podchvíľou nám ponúka priam impresionistické „obrázky“, napr. *Ako som vnímal pokoj nábytku – v spálni, pri zatiahnutých záclonách, keď tam iba slabo presvital jas a horúčava záhrady s mäkkým bočným svetlom, plným tieňov a chvejivých vánkov, dýchajúcich do páľavy dňa a únavy popoludnia* (s. 47). Alebo takýto: *Krátko pred zaspaním sme sa pozerali na nebo: mesiac v kosáčiku melónovej šupky alebo lodičky sa velebne kízal nad našimi hlavami, na vrchole sťažňa svietila jagavá hviezda, na ostatnej oblohe spala tma* (s. 89).

D. Dušek sa nikdy netajil tým, že píše pomaly, uvážene (porov. *Dumať nad jedinou vetou celý deň nie je nezvyčajné*, Opoldusová, 2013), citlivo

vyberá slová. Evidentnú lásku a úctu k jazyku, ktorý je jeho základným pracovným nástrojom, vyjadril typicky dušekovským spôsobom – s jemnou dávkou humoru, poeticky a metaforicky: *Kúpili sme si dva koláče: orechový mákčeň a makový vokáň. Aj slová sa dajú ohmatať jazykom. Hmataním a ohmatávaním je výslovnosť. Tá je cestou k chuti. Napríklad také slovo raňajky. Už len jeho vyslovenie prináša chuť na koláče či na niečo iné – a kým sa jeho rázne chvenie nesie klenbou priestoru okolo našich jazykov, pred očami sa nám zjaví jedlo, na ktoré sme od začiatku mali chuť. „Najlepším slovenským chlebom je slovenčina,“ povedala moja žena. Pridal som sa: „Jazyk si dá povedať“ (s. 90 – 91).*

D. Dušek vo svojich textoch uplatňuje širokú paletu jazykových prostriedkov, s obľubou používa napr. expresívne výrazy ako *tralágať sa* (s. 32), *ubzíknuť* (s. 18), *zbuntošiť* (s. 38) *šimel'* (s. 13), štrk je *jemnučký*, lipy *vysokánske* (s. 37). V pasáži o skokoch do vody autor vyratúva celý „arzenál“ výrazov z rozličných vrstiev jazyka: ... *skúšali sme hlavičky, saltá, pafleky, striešky, bomby* (s. 47). Nájdeme tu aj pôsobivé slovné hračky či novotvary, napr. *všetky moje patálie a lapálie* (s. 11); *pes + kôň = pesoň* (s. 14); *Tragač, vlastným menom Ragač* (s. 20); *Hrávala v botaskách. Volala ich samohrajky* (s. 61); *Našli sme správny azimut: stal sa zo mňa cvalibuk* (s. 73).

Autor sa pohral aj s menami reálnych osôb, ktoré spomína vo viacerých poviedkach, ale najmä v tej, ktorá má rovnaký názov ako celá zbierka. Presne v duchu toho, čo povedal v jednom z rozhovorov: „Som popisný realista a všetky moje písanky vychádzajú z autentického zážitku. Ale na druhej strane to nie je autobiografia, ani by ma nebavilo písať len to, čo sa stalo. Vždy si rád niečo primyslím“ (Opoldusová, 2013). Mladí čitatelia možno figeľ s menami ani neodhalia, ale pamätníci časopisu *Mladá tvorba* tieto svojrázne kryptonimy ľahko rozlúšia, napr. *Dušan M. Krist* je tu namiesto Dušana Mitanu, *Peter Rapkáč* reprezentuje Petra Repku, *Iwan Plavčík* nahradil Ivana Laučika, *Ivan Štrpec* je alter ego Ivana Štrpku; v mene *P. Z. Králiček* je ukrytý Peter Zajac (s. 69). Výnimočne vydarený je kryptonym Ela Havettu, ktorého Dušek nazval *Elo H. Veta* a jeho známy film *Lalie poľné* premenoval na *Kúkol', poľné maky* (s. 76).

S osobitnou láskou a úctou Dušek spomína redaktora *Buzáša*, čiže Jána Buzássyho: *Naším mentorom a tútorom bol a ostal Ján, Jano a Janko Jabúčko. Vždy bol ochotný nenápadne poradiť. [...] Pamätám sa, ako ma*

*ľahko a múdro naučil, čo je prekvapenie v próze, akou fintou sa dá zaujíma-
vo písať o niečom bežnom, ba až banálnom. Stačilo použiť kozu. V niektorých
z celkom prvých poviedok som písal, ako sa chlapec pozerá z okna vlu-
ku a vidí pri železničnej búde výpravcu, ktorý salutovaním zdraví vlak.
Jabučko mi povedal, že áno, je to pravda, že to tak býva. [...] Že takto je to
iba oznam, nič nové, ale že keby – a teraz príde tá koza –, keby ten výpravca
jednou rukou zdravil vlak a druhou, spustenou pri tele, držal na motúze pri-
viazanú kozu, to už by bolo niečo nezvyčajné. [...] Zlatou korunkou pravdy
je prekvapenie. Tejto rady som sa už potom navždy držal – a dodnes píšem
najmä o kozách (s. 69 – 70). Možno len súhlasiť s P. Darovcom, ktorý vo
svojej recenzii tvrdí, že historika o koze plní priam „metodologickú funkciu“
a „stáva sa synekdochou celého Dušekovho písania“ (Darovec, 2016).*

Niektoré časti poviedok obsahovo i formálne pripomínajú básne v próze,
napr.: *Smutne ma objala. / Urobila posun až posunok v reči. / „Držím ťa,“
povedala. „Držím sa ťa“ (s. 68). Alebo inde: Ískať, písať, tiskať. / Čo tým
získať? / Všetličo. / Od radosti výskať (s. 71). A do tretice: Ráno som na stole
našiel papierik s básničkou. Volala sa: Potajomky. Patrí k tomu najlepšie-
mu, čo som kedy napísal = požičal si = ukradol. Znie takto: / Prepletení /
ako vinič. / Ja nič, / ty nič, / vy nič (s. 76).*

Sklon k poetizácii je u Duška zjavný aj v štylistickej rovine, jeho obľú-
beným trópom je najmä personifikácia, napr.: *Na oblohe, chytená v osnove
motúzov na sušenie bielizne, visela polovička rozpitého mesiaca (s. 11); ...
no predsa som počul, ako sa mi vtáčie hlasy presýpajú medzi ušami... (s. 13);
oblohu prečiarkla stužka z lietadla (s. 23); v parku spalo ticho (s. 25); ga-
lusky bicyklov lízali rozpálený asfalt (s. 30); sekundová ručička má štikútku
(s. 92); Vychodená cestička mizla v kríkoch pred nami, vlnila sa ako hadí
chvost, ponúkala nohám piesok (s. 106); Nechať vietor, alebo len vánok, aby
mi na chrbte hľadal lopatky (s. 109).*

Veľmi sympatický je takpovediac pedagogický prístup k čitateľovi (D.
Dušek vyučuje scenáristiku na Vysokej škole múzických umení v Bratisla-
ve), ktorému nenásilnou formou rozširuje jazykový obzor vysvetľovaním
menej používaných, prípadne slangových či nárečových slov, napr. ... *keď
išlo o plytké kydy, čo býval náš výraz na táranie alebo baláchanie. (s. 14);
Vedel zjesť dážd'ovku alebo rozlíšiť trubca, čiže trúda, od včely... (s. 33); ...
[puk] švihom zavesil do vinkla, čo bol ľavý alebo pravý roh brány. (s. 59);*

Mostíku sa hovorilo mostek. Vážkam zase sklenáre. [...] Kridla okien sme volali frígle. [...] Pór je po šťastinsky búry. No Imro ho volal kontrfál. A zemiaky grumbír (s. 105).

Jazyk Dušekových poviedok je celkovo kultivovaný, prepracovaný, občasná nárečová, slangová či vulgárne výrazy nikdy nie sú samoučelné. Z jazykového hľadiska si osobitnú pozornosť zaslúži záverečná poviedka zbierky s názvom *Nebeský holič*. Je rozdelená na tri časti, prvá reprodukuje – pravdepodobne do značnej miery autentické – biografické zápisky šaštínskeho rodáka Ambróza Malinu v jeho materinskej reči, čiže v plnokrvnej záhoráčtine. Okrem iného spomína aj svoje jazykové trampoty, a to počnúc materskou školou: *Detská školka sa menovala óvoda. [...] Tam sme dostali predškolskú výchovu a už tam do nás vštepovali lásku k maďarskej reči a enem velice málo sme tam mohli vyprávjať po slovensky (s. 103)*. Snaha o pomadžarčovanie Ambrózovi strpčovala život aj v *mješťanke*: *My chlapci, kerí sme byli ešče z domu zvykli vyprávjať po slovenský často sme moseli za trest napísať od padesát do dvjestorázú Az utcán nem szabad tótul beszélni. Na ulici sa nesmí slovenský vyprávjať (s. 103)*.

Druhá časť poviedky evokuje poznámky, ktoré si spisovateľ zaznamenáva v rámci prípravy na samotné písanie. Úvodnými vetami nadväzuje na „posolstvo“ predchádzajúcej časti slovami: *Obhajoba slovenčiny je vždy vítaná. Kór – keď je v záhoráčtine. O to väčšmi. Kór sa dá preložiť ako najmä*. A vzápätí autor sebaironicky dodáva: *Napísať stokrát (s. 104)*. Použitie slovesného neurčitku text istým spôsobom dynamizuje a dodáva mu punc autentickosti. Spočiatku autor jednotlivé poznámky rozvádza aj podrobnejšie, napr. *Spomenúť si na nášho suseda Imricha Slamku: nášho dvorana. Mali sme spoločný dvor. Aj spoločnú záhradu...* (s. 105). V závere druhej časti poviedky sa poznámky zostručňujú a naznačia genézu tretej časti poviedky: *Stáť na jednom mieste. / Pokúšať sa o vety. / Preosievať ich z piesku. / Získať školský zošit nášho suseda Imricha Slamku. / Dostať ho od Pištu. / Prečítať ho na jeden dúšok a na druhý zajasat'. / Vidieť Imra ako školáka – a vidieť ho ako zápasníka so slovenčinou, neskôr ako zápasníka na žinenke... [...] Ignorovať pravopisné chyby; aj všetky ostatné (s. 110)*. Posledná citovaná veta predznamenáva charakter 3. časti poviedky, ktorú tvorí (s najväčšou pravdepodobnosťou naozaj doslovný) prepis zošita piataka Imricha Slamku. V školskom roku 1949/50 ho používal na hodinách slovenčiny a písal si

doň aj domáce úlohy. Pravopisnými chybami sa strany len tak hemžia, ani s čiarkami sa pisateľ príliš neobťažoval, evidentný je vplyv záhorskeho nárečia: *Mladenci sa tešia že bude oblievačka. Sviatky Veľkej noci sa začínajú zeleného štvrtka potom veľký piatok. V nedelu bude skrísenie Krista pána. Ľudia pojdú do Kostola. Najviac sa tešia na oblefačku malé deti. Tešia sa preto lebo si pojdú niečo vyšlahat'* (s. 112 – 113). Úsmev vyvoláva svojrázny vetný rozbor, napr. *Žiadosť podmet holý plodí prísudok* (s. 111), a vďaka cvičeniu na určovanie vzorov podstatných mien sa dozvedáme, že v tých časoch sa namiesto vzoru *žena* používal vzor *ryba* a v mužskom rode vzory *sluha* a *meč*, ktoré mali vzhľadom na ďalší spoločenský vývoj priam symptomatických nasledovníkov, a to dnešné vzory *hrdina* a *stroj* (s. 112).

Charakteristickým tónom Dušekových próz je nielen nefalšovaná človečina, vľúdnosť, ba občas až clivota, ale aj istý druh optimizmu, schopnosť nachádzať pozítiva aj tam, kde by sme ich zvyčajne nehľadali: ... *niekto pred spaním číta rozprávku hluchonemému či len hluchému dievčatku: to dojmené dieťa musí slová odčítať z pier toho, kto jej číta, má zaspáť, no zároveň nesmie, pretože iba s otvorenými očami vníma text. Napokon vždy zaspí. No dá sa to povedať aj inak: jej rozprávky sa nikdy nekončia. Vždy sa budú začínať* (s. 68). Optimistický podtón môže mať aj lúčenie: *Nebud' smutný, keď sa stretieme, zas budeme spolu* (s. 105 – 106). Ak teda potrebujeme v tomto rozháranom svete osviežujúcu dávku kultivovanej slovenčiny, láskavosti a krásy, môžeme siahnuť po Dušekovej próze.

LITERATÚRA

ANDREJČÁKOVÁ, Eva: Adam má so mnou spoločné iba fúzy. In: SME, 5. 8. 2014. Dostupné na <http://kultura.sme.sk/c/7318973/adam-ma-so-mnou-spolocne-iba-fuzy.html#ixzz4F36T8Tds>. [2. 9. 2016]

DAROVEC, Peter: Kniha týždňa: Ži spomínaním. In: Pravda 14. 1. 2016. Dostupné na <http://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/379843-kniha-tyzdna-zi-spomanim/>. [21. 9. 2016]

DUŠEK, Dušan: Ponožky pred odletom. Bratislava: Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., 2015. 117 s. ISBN 978-80-556-1431-1.

OPOLDUSOVÁ, Jena: Dumať nad jedinou vetou celý deň nie je nezvyčajné. In: Pravda 30. 12. 2013. Dostupné na <http://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/303819-dumat-nad-jedinou-vetou-cely-den-nie-je-nezvycajne-vravi-dusan-dusek/>. [24. 8. 2016]

Priezvisko Buzna – je hanlivé alebo nie?

IVETA VALENTOVÁ

Priezvisko *Buzna* je na Slovensku zriedkavé. V roku 1995 ho malo približne 35 rodín, pričom z toho až 13 rodín v obci Lazany v Prievidzskom okrese a 8 rodín v samotnej Prievidzi a v okolitých dedinách. V ostatných lokalitách ho má zväčša len jedna rodina, v Bratislave 7 rodín (Ďurčo a kol., 1998). Z týchto údajov vyplýva, že toto priezvisko mohlo vzniknúť práve v dedinke Lazany a odtiaľ sa rozšíriť do ostatných oblastí. F. Kott (1887, s. 1097) uviedol, že *Buzna* je osobné meno na Slovensku. Podľa internetovej databázy priezvisk *Kde jsme* (dostupné na <http://www.kdejsme.cz>, cit. 30. 8. 2016) má priezvisko *Buzna* v Česku iba jedna rodina v Chebe a v prechýlenej podobe *Buznová* je po jednom výskyte ešte aj v Písku a Tanvalde.

V kartotéke historických osobných mien Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV sa nachádzajú doklady na toto osobné meno, napr. *Georgius Buzna* (Poruba, 1614), *Adamus Buzna* (Prievidza, 1715), *Tuže gistu curiu pusstam panu šwagrowy Buzna Joseffowy* (Bošany, 1739), z čoho vyplýva, že sa muselo tvoriť v čase od vzniku sekundárnej pomenovacej sústavy do 16. stor. Toto tvrdenie podporujú aj ďalšie doložené prímená s rovnakým základom, napr. z r. 1319 *Buzka* (Ol'dza), z r. 1566 *Buza* (Veľké Kapušany)¹, zo 16. a 17. stor. *Buzák*, zo 17. stor. *Buzík*, zo zoznamu daňovníkov z r. 1715 *Buza* (Kežmarok, Veľké Kapušany a i.), *Buzacsik* (Chlebnice), *Buzak* (Hontianske Nemce), *Buzalik* (Banská Štiavnica), *Buzalka* (Žibritov), *Buzik* (Ilija, Lipovník), *Buzas* (Šalov a i.), *Buzek* (Kostolište), *Buzel* (Danišovce), *Buzgo* (Sabinov, Veľký Meder), *Buznák* (Lazany). Priezviská so základom *Buz-* s rôznymi pravopisnými podobami sú na Slovensku i dnes, napr. *Buza/Búza*, *Buzík/Búzik/Buzik*, *Buzek*, *Búzek*, *Buzák*, *Buzáš*, *Buzga*, *Buzgo*, *Buzgovič*, *Buzala*, *Buzalka* (pozri Ďurčo a kol., 1998).

V českom jazykovom prostredí sa z domáceho rodného mena *Budislav* s významom „bud' slávny; bud', prebúdžaj slávu“ utvorilo viacero priezvisk s rovnakým základom, napr. *Buz*, *Buzek*, *Buzas*, *Buzan*, *Buzánek*, *Buzta* (Kotík, 1897, s. 14). Priezviská ako *Buzek*, *Buzko*, *Buza*, *Buzín*,

¹ Doklad z Urbárov feudálnych panstiev na Slovensku. Zv. 1. Red. R. Marsina – M. Kušík. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 576 s.

Buzas, *Buzík* súvisia s osobným menom *Budislav* aj podľa D. Moldanovej (1983, s. 49). J. Beneš (1962, s. 115) priezvisko *Buzek* (u *Buzka Plika* 1429) zaradil k priezviskám, ktoré majú tvar zdobenín z osobných a krstných mien. Zo slovanského mena *Budislav* sa rovnako tvorili priezviská na slovenskom území. M. Majtán a M. Považaj (1998, s. 69) uviedli priezviská *Buda*, *Budáč*, *Budovič*, *Buclav*, *Bucala*, *Búc*, *Buoc*, *Bucko*, *Búcik*, *Buocik*, *Búci*. V dvojmennej pomenovacej sústave sa z rodných (krstných) mien rozličnými príponami tvorilo množstvo prímien, z ktorých sa neskôr vyvinuli dedičné priezviská. Príponou *-na* sa napríklad z mien *Michal*, *Šimon*, resp. z ich skrátených podôb utvorili priezviská *Michna*, *Šimna* (Majtán, 2014, s. 27). Podobným spôsobom sa z mena *Budislav* alebo z jeho staršej podoby *Budslav* (*Buclav*), resp. z podôb *Búc/Buc*, *Buza/Búza*, prípadne z podoby *Buz*, ktorá sa dnes na Slovensku nenachádza, mohlo utvoriť príponou *-na* priezvisko *Buzna*. Napriek tomu možnosť, že súvisí s rodným menom, pokladáme za málo pravdepodobnú.

Hoci M. Majtán (2014, s. 42 – 45) neuviedol príponu *-na* ani medzi príponami, ktorými sa u nás tvorili priezviská podľa vlastností a majú obmedzenú distribúciu, existujú typy priezvisk s touto príponou, pričom ich slovný základ poukazuje na to, že ich vznik mohla motivovať určitá psychická alebo fyzická vlastnosť nositeľa, či už priamo, alebo metaforicky, obrazne, napr. *Bujna*, *Hlavna*, *Hrašna*, *Krasna*, *Kosna*, *Kvasna*, *Mračna*, *Škvarna*.² Predpokladáme preto, že priezvisko *Buzna* vzniklo skôr takýmto spôsobom.

F. Kott (1887, s. 111, 1097) uviedol viac slov so základom *buz-*, ktorých významy by mohli motivovať vznik priezviska *Buzna*, napr. *búz* = vous, *búzati* = bouchati, tloucti, klapati, *búzatý* = tenký jako vlákno, *buzíky* (nem. Weidenknospen), na Slovensku „puky vřby, bahniatka“ a v rovnakom význame aj *búzalka* = vrbové poupě, jehněd, takisto s výskytom na slovenskom území. Slovo *búzalka* s doslovným významom „vrbové týčinkové riasy“ sa nachádza v Slovenskom frazeologickom slovníku (Tvrdý, 1933, s. 53) a K. Kálal a M. Kálal (1923, s. 48) zaznamenali v tomto význame ešte výraz *búzik*. J. Gebauer (1970, s. 119) uviedol iba slovo *búzce* s významom „pás“ z polovice 15. stor.

² Podobne aj na českém území příponou *-na* vznikali priezviská z osobných mien, ale najmä podľa vlastností (pozri Retrográdní rejstřík ke knize Josefa Beneše „O českých příjmeních“, 1974, s. 340 – 341).

Slovenský slovník z literatúry aj nárečí (s. 48) obsahuje slovo *búzy* „fúzy“, adjektívum *búzatý* vo význame „fúznatý“ a *buzačky* ako plody egreša. V slovníku (tamže, s. 49) sa uvádza východoslovenské slovo *buzňa* vo význame „božnica (židovská)“ (*božnica* = modlitebňa). Tento výraz sa mohol stať motivantom priezviska *Buzňa* s prezývkovým charakterom, keďže v minulosti sa zvyklo písať bez diakritických znamienok. V podobe bez mäkčeňa sa mohlo ustáliť a stať dedičným. Jeho výskyt by zrejme bol frekventovanejší na východnom Slovensku ako v Prievidzskom okrese. Priezvisko *Buzňa* sa v súčasnosti na Slovensku nenachádza (Ďurčo a kol., 1998).

Priezviská so základom *Buz-* mohli mať rovnaký pôvod ako priezviská so základom *Boz-* (*Boza*, *Bozán/Bozán/Bozaň*) napríklad v slovese *bozkať*, príp. v slove *bozk* alebo v expresívnom, vulgárnom slovese *bozať*, ktoré má význam „bozkať“ a obyčajne sa používa v spojeniach *bozaj ma*, *môžeš ma (nás) bozať*, *nech ma (nás) bozia* ap. vyjadrujúcich hrubé odmietnutie alebo nesúhlas pri podráždení (Slovník slovenského jazyka, 1, 1959, s. 121). Podľa Slovníka slovenských nárečí (1, 1994, s. 149; ďalej SSN) citované spojenia vyjadrujú aj pohrdanie a sloveso *bozať* je typické hlavne pre stredoslovenské a západoslovenské nárečia. Podľa L. Králiku (2015, s. 79) sloveso *bozkať* je zdrobnenina od *bozať*, ktoré je zvukomalebného pôvodu, napodobňujúce zvuk bozku (porov. poľské slová *buzia*, *buziak* s významom „bozk“); slová *bozk*, *božtek* sú odvodeniny. Naznačuje, že tieto slová sú písomne doložené až od 17. – 18. storočia. V Historickom slovníku slovenského jazyka (1, 1991, s. 147) sa takisto uvádzajú písomné doklady na slovesá *bozať*, *bozkať* iba zo 17. a 18. storočia, keď dvojmenná pomenovacia sústava bola už ustálená a nové prímená, tzv. historické priezviská, vznikali už len zriedkavo.

Poľské priezviská *Buza*, *Buzal*, *Buzan*, *Buzala*, *Buzala*, *Buzon*, *Buzuk* a i. sa podľa K. Rymuta (1999, s. 65) tvorili od poľského slova *buza* s významom „dohovárane, vyhrešenie, pokarhanie“ alebo od slovesa *buzować* „hrešiť, napomínať niekoho“. Tri rodiny s priezviskom *Buzna* sa nachádzajú v hornooravskom mestečku Trstená (Ďurčo a kol., 1998), ktoré leží pri poľských hraniciach v kontakte s poľskými a goralskými nárečiami, preto nemožno úplne vylúčiť možnosť, že toto priezvisko vzniklo práve tu vplyvom poľštiny a rozšírilo sa do ostatných častí Slovenska.

Dalo by sa uvažovať o tom, že na slovenskom území sa priezvisko *Buzna* mohlo tvoriť ako prezývka od slovesa *buzerovať* s významom „hrešiť, napomínať niekoho“, resp. ako sa uvádza v Slovníku súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006, s. 388) „ustavične, samoučelne alebo zbytočne vyžadovať plnenie požiadaviek, často malicherných alebo nezmyselných, sekírovať, preháňať“ či v Slovníku cudzích slov (2005, s. 154) „preháňať, prenasledovať niekoho nezmyselnými, často malichernými alebo zbytočnými požiadavkami, sekírovať“. Toto sloveso však nie je v Historickom slovníku slovenského jazyka (ďalej HSSJ)³ ani v SSN, ale v rovnakom význame, príp. aj vo významoch „karhať, nadávať, hnevať, znepokojovať“ ho obsahuje kartotéka SSN. Sloveso *buzerovať* nenájdeme ani v českých historických lexikografických prácach. L. Králik (2015, s. 88) uviedol, že hovorové hrubé sloveso *buzerovať* vo význame „preháňať, sekírovať“ je doložené od 20. stor. a utvorilo sa podľa rakúskeho nemeckého (vo Viedni) *buserieren* „strkať, dotierať, obťažovať; byť aktívny ako homosexuál“. J. Rejzek v najnovšom vydaní Českého etymologického slovníka (2015, s. 107) rovnako uviedol existenciu dokladov až od 20. stor., pričom predpokladá, že toto sloveso je v češtine novšie prevzaté z vojenského slangu. Napriek tomu, že sa možno v dôsledku svojho expresívneho charakteru nenachádza v slovenských ani českých historických písomných prameňoch a nemožno úplne vylúčiť, že hlavne vplyvom nemčiny mohlo fungovať v slovnej zásobe staršej slovenčiny a stať sa motivujúcim činiteľom pre vznik prímena *Buzna*, považujeme túto možnosť za veľmi málo pravdepodobnú.

Slová so slovným základom *buz-* majú aj ostatné slovanské jazyky. Slovo *buz* v ruštine označuje „bazu“, v ukrajinčine zase „orgován“, *buzina* v ruštine (v ukr. *buzyná*, v bulh. *buziná*) môže byť aj „baza“, príp. i „malý strom“, *búza* v bulharčine znamená „líce“, v macedónskych nárečiach *buza* je „ryba“, v poľštine *buzia* má význam „tvár“ (bližšie p. Trubačov, s. 103, 104). Na možnú motiváciu ukrajinských priezvisk *Búza*, *Buzák* bulharským apelatívom *buza* s významom „líce“, rumunským *buză* „ryba“ alebo ukrajinským *búzia* s významami „ústa“, „líce“ upozornil P. Čučka (2005, s. 95). V novšom Ruskom etymologickom slovníku (Anikin, 2011, zv. 5, s. 61 – 66)

³ Neobsahuje ho ani kartotéka Historického slovníka slovenského jazyka Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, v ktorej sú vyxcerpované písomné pramene predovšetkým z 15. – 18. stor. (ich zoznam je v 1. zv., s. 44 – 65, a v 7. zv., s. 525 – 542).

možno nájsť ďalšie významy a slová so základom *buz-*, pričom slovo *buzňa* (бузня) má význam „miestnosť na varenie *buzy*“. Slovo *buza* je tu pravdepodobne použité vo význame „nápoj z prosa, pohánky, jačmeňa, hlavne na Kaukaze a na Kryme“.⁴

Pôvod priezviska *Buzna* by bolo možné hľadať napríklad aj v maďarskom slove *búza* „pšenica“. Prímená, ktoré sa utvorili z tohto apelatíva, mohli mať pôvodne prezývkový charakter, najmä ak majú tvar *Búza*, *Buza*, ale prímenami ako *Buzás*, *Bázás*, *Búzás*, *Buzas*, ktoré sa v slovenskom jazykovom prostredí pravopisne rozlične adaptovali, zväčša pomenovali niekoho, kto pestoval, predával alebo spracúval pšenicu, a preto by mohlo ísť o priezvisko podľa zamestnania (porov. Dudok, 1999, s. 56, 77; Kázmér, 1993, s. 195 – 197). Je však len málo pravdepodobné, že by priezvisko *Buzna* vzniklo nejakou nepravidelnou hláskovou zmenou, resp. skomolením tohto prímena alebo pôvodného apelatívneho výrazu.

V súčasnosti apelatívum *buzna* je české expresívne, vulgárne slovo, ktorým sa označuje homosexuál. Nachádza sa v Slovníku nespisovnej češtiny (Hugo a kol., 2009, s. 80). K. Rysová (2003) uviedla, že v slangu mládeže má aj význam „autobus“. V Novom akademickom slovníku cizích slov (Kraus, 2005, s. 125) sa uvádza slovo *buzerant* ako vulgárne vo významoch: 1. „homosexuál“, 2. „kto buzeruje“ (buzerovať = „týrať, prenasledovať niekoho nezmyselnými, často malichernými alebo zbytočnými požiadavkami, sekírovať“). Na Slovensku sa zatiaľ slovo *buzna* neudomácnilo natoľko, aby sa dostalo napríklad do Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorý opisuje slovnú zásobu slovenčiny komplexne, a preto sú v ňom zahrnuté aj štylisticky príznakové slová. V Slovníku slovenského slangu (Hochel, 1993, s. 54 – 55) nájdeme výrazy ako *buzerant*, *buzi*, *buzo*, *buzík*, *buzik*, *buziš*, *buziška*, *buziško*, *buzoš*, ktoré sa používajú v mládežníckom slangu a v argote, ale v novšom Slovníku slangu a hovorovej slovenčiny (Oravec, 2014, s. 30) sa už uvádzajú ako slangové hrubé výrazy na označenie homosexuála aj slová *buko*, *bukva*, *bukvica*, *bukvičák*, *buzi* i *buzna*. Výraz *buzna* sa k nám dostal pravdepodobne prostredníctvom českých filmov a literatúry. Postupne sa stáva známym nielen v mládežníckom slangu, v korpuse Omnia Slovaca (15.05) má okolo 700

---

⁴ Pozri Rusko-český slovník. Dostupný z: <http://slovník.slu.cas.cz/slovník/main/Main.html>.

výskytov, nie je však zatiaľ rodovo jednoznačne adaptovaný v slovenskom deklinačnom systéme (napr. možno nájsť L pl. *o buznoch* i *o buzniách*). Ostatné výskytov sa týkajú priezviska *Buzna*.

Podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králik, 2015, s. 88) sa expresívne, hrubé slovo *buserant* vo význame „homosexuál“ prebralo z nemeckého *Buserant*, ktorého východisko sa obyčajne hľadá v talianskom slove *buggerare* s významom „mať homosexuálny vzťah“, odvodzovanom od slova *Bulgarus* „Bulhar; príslušník heretického hnutia tzv. bogomilov (vzniklo v 10. stor. v Bulharsku)“ zo stredovekej latinčiny – významový posun „(bulharský) heretik“ > „homosexuál“ súvisí s predstavou o nemravnosti heretikov, alebo podľa iného výkladu sa odvodzuje z nemeckého slova *buserieren* od francúzskeho *pousser d'arrière* vo význame „strkať zozadu“ (pôvodne vraj v jazyku hráčov biliardu). Ide však o novšie prevzatie. V Historickom slovníku slovenského jazyka, v kartotéke Historického slovníka slovenského jazyka JÚLŠ SAV ani v Slovníku slovenských nárečí⁵ sa nezachytáva a rovnako ani sloveso *buzerovať* alebo iné odvodené slovo s týmto základom. Keďže priezviská boli uzákonené a stali sa povinne dedičné počas jozefinských reforiem v 18. storočí, pričom pomenovacia sústava bola stabilizovaná už dve storočia predtým, je nepravdepodobné, že priezvisko *Buzna* bolo motivované slovom s týmto základom a významom, čo podporuje aj fakt, že podľa historických dokladov priezvisko muselo vzniknúť najneskôr v 16. alebo 17. storočí.

Priezvisko *Buzna* sa mohlo utvoriť buď z osobného mena *Budislav* alebo pravdepodobnejšie z prezývky, či už neutrálnej alebo posmešnej, z niektorého uvedeného alebo iného apelatívneho výrazu. Tajomstvo jeho skutočného pôvodu by možno poodhalil genealogický výskum jednotlivých rodín s týmto priezviskom. Pôvodná, tzv. onymická motivácia má dôležitú úlohu pri vzniku vlastného mena, pri pomenovaní (hovoríme o onymickej nominácii), ale počas jeho fungovania sa stáva irelevantnou. Vlastné mená sa odpútavajú od apelatívnej slovnej zásoby, postupne sa odsémantizujú, až sa význam apelatíva, z ktorého vlastné meno vzniklo, už nepociťuje. Odlišuje sa situácia pri prvotnom pomenovaní akte (jedinečný akt nominácie) a pri použi-

---

⁵ V kartotéke Slovníka slovenských nárečí JÚLŠ SAV sa nachádzajú len doklady na slovo *buserant* (Slovenská Ľupča) vo význame „homosexuál“ a v rovnakom význame *budžerák* (Brvište).

vaní mena v komunikácii (Blanár, 1996, s. 25). Hoci etymológia a onymická motivácia priezviska *Buzna* nemá s dnešným vulgárnym slovom *buzna* nič spoločné, toto priezvisko pri fungovaní v komunikácii môže vyvolávať určité asociácie so súčasným významom tohto homonymného apelatívneho výrazu, čím môže spôsobovať hlavne v českom jazykovom prostredí určité spoločenské problémy jeho nositeľovi.

LITERATÚRA

ANIKIN, Alexandr E.: Russkij etimologičeskij slovar. Vypusk 5. Moskva: Znak 2011. 446 s. ISBN 978-5-9551-0484-3.

BENEŠ, Josef: O českých příjmeních. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 356 s.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X.

ČUČKA, Pavlo: Prizvyšča zakarpatskych ukrajinciv. Lviv: Svit 2005. 703 s.

DUDOK, Daniel: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1999. 220 s.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database (online). Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na internete: <<http://slovník.juls.savba.sk/?w=&s=exact&=X502&d=priezviska&ie=utf-8&oe=utf-8>>.

GEBAUER, Jan: Slovník staročeský. Díl 1. A – J. Druhé, nezměněné vydání. Praha: Academia 1970. 674 s.

Historický slovník slovenského jazyka. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008. ISBN 80-224-0378-4.

HOCHÉL, Braňo: Slovník slovenského slangu. Bratislava: Hevi 1993. 185 s. ISBN 80-85518-05-8.

HUGO, Jan a kol.: Slovník nespisovné češtiny. 3. rozš. vyd., Praha: Maxdorf 2009. 501 s. 978-80-7345-198-1.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny). Banská Bystrica: Vlastným nákladom 1923. 1012 + 104 s.

Kartotéka Historického slovníka slovenského jazyka Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

Kartotéka historických osobných mien Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

KÁZMÉR, Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV-XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993. 1172 s. ISBN 963-7350-31-2.

KOTÍK, Antonín: Naše příjmení. Praha: Nákladem J. Kotíka 1897. 290 s.

KOTT, František. Št.: Česko-německý slovník. Díl 5. Z – Č. Praha: Knihitiskárna Františka Šimáčka 1887. 1233 s. Dostupné v <http://kott.ujc.cas.cz>.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

- KRAUS, Jiří: Nový akademický slovník cizích slov. A – Ž. Praha: Academia 2005. 879 s. ISBN 978-80-200-1351-4.
- MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.
- MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s. ISBN 80-88879-48-5.
- MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. Praha: Mladá fronta 1983. 296 s.
- ORAVEC, Peter: Slovník slangu a hovorovej slovenčiny. Bratislava: Maxdorf 2014. 327 s. ISBN 978-80-7345-326-8.
- REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Leda: Praha 2015. 824 s. ISBN 978-80-7335-393-3.
- Retrográdní rejstřík ke knize Josefa Beneše „O českých příjmeních“. Zost. V. Doležalová. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1974, roč. 15, č. 3 – 4, 507 s.
- RYMUT, Kazimierz: Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. T. 1. Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego 1999. 504 s. ISBN 83-87263-18-0.
- RYSOVÁ, Kateřina: Slangový projev mládeže: slovník současné hovorové češtiny. České Budějovice: Pedagogické centrum České Budějovice 2003. 17 s. ISBN 80-70-19-013-2.
- Slovník cudzích slov. 2., doplnené a prepracované vydanie. Ed. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6.
- Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 832 s.
- Slovník slovenských nářečí. 1. Red I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. ISBN 80-224-0183-8.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 80-224-0932-4.
- TRUBAČOV, Oleg N.: Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij lexičeskij fond. Vypusk 3. Moskva: Nauka 1973. 200 s.
- TVRDÝ, Peter: Slovenský frazeologický slovník. Druhé, dopl. vyd. Praha – Prešov: Nákladom Československej grafickej unie, úč. spol. 1933. 241 s.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Súpis termínov z astronómie (pokračovanie)

Predchádzajúci súpis termínov z astronómie bol publikovaný v Kultúre slova, 2016, roč. 50, č. 1, s. 13 – 30, od autorov Ľ. Hambálka, J. Kožu a E. Pitticha. Súpisy sú výsledkom práce Terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied v zložení RNDr. Eduard Pittich, DrSc., (predseda), doc. RNDr. Vladimír Bahyl, CSc., RNDr. Štefan Gajdoš, PhD., Mgr. Mária Hajduková ml., PhD., Mgr. Ľubomír Hambálek, PhD., Mgr. Július Koza, PhD., Mgr. Eva Plávalová, PhD., PaedDr. Matej Považaj, CSc. Tento súpis termínov autorsky pripravili V. Bahyl, Š. Gajdoš, J. Koza, E. Pittich, E. Plávalová a S. Šišulák. Niektoré heslá už boli publikované v predchádzajúcich súpisoch, v tomto súpise sa uvádzajú ich upravené verzie.

abundancia

relatívne zastúpenie prvkov, napr. vo hviezdnej atmosfére

aerosól

zmes malých častíc pevnej alebo kvapalnej látky v plynnej látke; veľkosť častíc je od 10 nm do 100 μm

aktívna kométa

kométa s aktívnym povrchom uvoľňujúcim prchavý materiál a prach

aktívna oblasť

1. oblasť na Slnku, v ktorej sa prejavuje zvýšená aktivita
2. oblasť na jadre kométy alebo na asteroide, z ktorej sa uvoľňuje prchavý materiál a prach
3. oblasť na inom nebeskom telese, v ktorej sa prejavuje zvýšená aktivita

alfa kaprikornida = α kaprikornida

meteor patriaci k meteorickému roju alfa Kaprikorníd

alfa Kaprikornidy = α Kaprikornidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Kozorožec v okolí hviezdy α Cap

alfa virginida = α virginida

meteor patriaci k meteorickému roju alfa Virginíd

alfa Virginidy = α Virginidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Panna v okolí hviezdy α Vir

algolida

hviezda patriaca medzi algolidy

ambipolárna difúzia

difúzia kladných iónov a elektrónov v dôsledku ich vzájomnej elektrickej interakcie

Andersonove hranolčky

synchrónne rotujúce optické hranolčky medzi štrbinami spektroheliroskopu

andromedida = bielida

meteor patriaci k meteorickému roju Andromedíd

Andromedidy = Bielidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Andromeda (pomenovaný aj podľa materskej kométy Biela)

anizoplanatizmus

rozdielne skreslenie obrazu dvoch rôznych bodových zdrojov seeingom a optickou sústavou

aprílová lyrída pozri **lyrída**

aprílové Lyridy pozri **Lyridy**

apuls

najtesnejšie priblíženie dvoch nebeských telies videných z tretieho telesa

archeoastronómia

astronómia predhistorických kultúr

arietida = denná arietida

meteor patriaci k meteorickému roju denných Arietid

Arietidy = denné Arietidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Baran

astronóm

človek pracujúci v niektorom z odborov astronómie s príslušným profesijným vzdelaním, spravidla vysokoškolským

astronóm amatér

astronóm bez príslušného profesijného vzdelania v odbore astronómia; astronómia a práca v nej je spravidla iba jeho koníčkom

atrakčný stred

miesto v chromosfére, do ktorého dopadá hmota z protuberancie

aurigída

meteor patriaci k meteorickému roju Aurigid

Aurigidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Povožník

autokorelácia

korelácia vyjadrujúca vnútorný vzťah štatistického charakteru medzi prvkami rovnakého radu pozorovaní

autokorelačný koeficient

bezrozmerná veličina charakterizujúca mieru autokorelácie v štatistickom zmysle

α kaprikornida pozri **alfa kaprikornida**

α Kaprikornidy pozri **alfa Kaprikornidy**

α virginida pozri **alfa virginida**

α Virginidy pozri **alfa Virginidy**

bazalt

vulkanická hornina

bielida pozri **andromedida**

Bielidy pozri **Andromedidy**

bioastronómia

vedecká disciplína študujúca pôvod, vývoj a výskyt života vo vesmíre

bleskový výboj

blesk smerujúci nahor, formujúci sa v ionosfére

Boltzmannova konštanta

konštanta úmernosti medzi energiou a teplotou plynu

capellovská sústava = egyptská sústava

semigeoheliocentrická sústava, ktorú zaviedol M. Capella, v ktorej okolo Slnka obieha Merkúr, Venuša a Mars

cefeida

hviezda patriaca medzi cefeidy

cefeidy

skupina premenných hviezd, ktorých prototypom je premenná hviezda δ Cephei

centrálna sila

сила smerujúca k jednému bodu

centrálne teleso

najhmotnejšie teleso, ktoré je najbližšie k ťažisku sústavy telies

centrovanie ďalekohľadu

nastavenie rovnobežnosti osí optickej sústavy ďalekohľadu alebo ďalekohľadov na spoločnej montáži

cislunárny priestor pozri podmesačný priestor**Clarkova dráha**

geostacionárna dráha, ktorú prvýkrát opísal A. Ch. Clark ako vhodnú pre komunikačné družice Zeme

Clarkov pás

pás v oblasti okolo Clarkovej dráhy

coma berenicida

meteor patriaci k meteorickému roju Coma Berenicidy

Coma Berenicidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Vlasy Bereniky

Coulombov zákon

zákon charakterizujúci veľkosť vzájomného silového pôsobenia statických elektrických nábojov

Coulombova konštanta

konštanta úmernosti v Coulombovom zákone

decembrová monocerotida pozri **monocerotida**

decembrové Monocerotidy pozri **Monocerotidy**

dekán

jasná hviezda alebo skupina blízkych jasných hviezd, pomocou ktorej starovekí Egypťania určovali čas v noci

delta akvarida = δ akvarida

meteor patriaci k meteorickému roju delta Akvaríd

delta Akvaridy = δ Akvaridy

blízkoekliptikálny meteorický roj s radiantom v súhvezdí Vodnár v okolí hviezdy δ Aqr

denná arietida pozri **arietida**

denné Arietidy pozri **Arietidy**

dichotómia

fáza Mesiaca alebo vnútornej planéty v momente, keď je osvetlená presne jej polovica

dilatácia času

spomalenie prírodných procesov ako dôsledok špeciálnej teórie relativity

drakonida = októbrová drakonida = giacobinida

meteor patriaci k meteorickému roju októbrových Drakoníd

Drakonidy = októbrové Drakonidy = Giacobinidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Draka (pomenovaný aj podľa materskej kométy Giacobini-Zinner)

δ akvarida pozri **delta akvarida**

δ Akvaridy pozri **delta Akvaridy**

efemeridová sekunda

trvanie sekundy v efemeridovom čase

egyptská sústava pozri **capellovská sústava**

EIS

ultrafialový spektrometer na kozmickom slnečnom observatóriu Hinode;
skratka z angl. *Extreme ultraviolet Imaging Spectrometer*

EIT

ultrafialový ďalekohľad na slnečnom kozmickom observatóriu SOHO;
skratka z angl. *Extreme ultraviolet Imaging Telescope*

ekvatórium

prístroj používaný v minulosti na zobrazenie pohybov a polôh nebeských
telies v dĺžke vzhľadom na rovník alebo ekliptiku

ekvinokciálny kolúr pozri **rovnodennostný kolúr**

epsilon geminida = ε geminida

meteor patriaci k meteorickému roju epsilon Geminid

epsilon Geminidy = ε Geminidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Blíženci v okolí hviezdy ε Gem

éra látky

kozmickej éry v teórii veľkého tresku nasledujúca po ére žiarenia; trvá od
10⁶ rokov po veľkom tresku podnes

éra žiarenia

kozmickej éry v teórii veľkého tresku medzi leptónovou érou a érou lát-
ky; trvala od 10 s do 10⁶ rokov po veľkom tresku

eta akvarida = η akvarida

meteor patriaci k meteorickému roju eta Akvaríd

eta Akvaridy = η Akvaridy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Vodnár v okolí hviezdy η Aqr

eta virginida = η virginida

meteor patriaci k meteorickému roju eta Virginíd

eta Virginidy = η Virginidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Panna v okolí hviezdy η Vir

exeligmos

perióda rovnajúca sa trojnásobku sarosa

explodujúca premenná hviezda

hviezda explodujúca ako celok

η akvarida pozri **eta akvarida**

η Akvaridy pozri **eta Akvaridy**

η virginida pozri **eta virginida**

η Virginidy pozri **eta Virginidy**

ε geminida pozri **epsilon geminida**

ε Geminidy pozri **epsilon Geminidy**

Fermiho družica = Fermiho vesmírny gama ďalekohľad

medzinárodné vesmírne observatórium pre štúdium vesmíru v gama žiarení vypustené v roku 2008

Fermiho paradox

paradox medzi veľkou pravdepodobnosťou existencie mimozemských civilizácií a žiadnym kontaktom s nimi

Fermiho vesmírny gama ďalekohľad pozri **Fermiho družica**

Fermiho zrýchlenie

mechanizmus zrýchľovania častíc v medzihviezdnom priestore založený na striedavom odrážaní sa nabitých častíc medzi dvomi k sebe sa približujúcimi medzihviezdnymi mrakmi

Friedov parameter

kvantitatívna miera seeingu charakterizujúca rozmer, v rámci ktorého je možné svetelnú vlnoplochu poškodenú seeingom považovať za rovinnú

funkcionál

určitý integrál, ktorého výsledkom je funkcia

fyzická dvojhviezda = fyzická premenná hviezda

dvojhviezda, ktorej zložky sú spolu vzájomne gravitačne viazané

fyzická premenná hviezda pozri **fyzická dvojhviezda**

g

jednotka pretžazenia

galaktický rok

doba obehu slnečnej sústavy okolo stredu Galaxie; trvá zhruba 226 miliónov rokov

Gaussova gravitačná konštanta

konštanta úmernosti zavedená Gausom v Newtonovej forme tretieho Keplerovho zákona; hodnotou zodpovedá gravitačnej konštante

geminida

meteor patriaci k meteorickému roju Geminíd

Geminidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Blíženci

geoheliocentrická sústava = tychovská sústava

sústava, ktorú zaviedol Tycho Brahe a ktorej stredom je Zem, okolo ktorej obieha Mesiac i Slnko, pričom ostatné planéty obiehajú okolo Slnka

Georgius Sidus pozri Jurajova hviezda

Giacobinida pozri Drakonida

Giacobinidy pozri Drakonidy

gravitačná anomália

odchýlka vektora tiažového zrýchlenia na danom mieste povrchu telesa od vypočítanej hodnoty, spôsobená nepravidelným rozložením hmoty v okolí meraného miesta

gravitačne neviazaná planéta

planéta voľne sa pohybujúca vesmírom

gravitačný potenciál

potenciálna energia častice v gravitačnom poli

Gréci

názov Trójanov v okolí Lagrangeovho bodu L_5 Jupiterovej dráhy

grék

teleso patriace medzi Grékov

hadrónová éra

kozmickej éra v teórii veľkého tresku; trvala od 10^{-44} s do 10^{-4} s po veľkom tresku

héliová premenná hviezda

hviezda s héliovým vzplanutím

historická astronómia

odvetvie astronómie zaoberajúce sa dejinami astronómie

holografický vesmír

hypotetický vesmír zložený z vlnenia rôzneho druhu

hviezdny rok pozi siderický rok**hydrát**

látka, ktorá vo svojich štruktúrach obsahuje vodu

hydratovaná soľ

hydrát soli

Chaldejský cyklus pozri saros**chromosférické vyparovanie**

expanzia chromosférickej plazmy ohriatej slnečnou erupciou

impaktný kráter

kráter vytvorený zrážkou s iným menším telesom

inflácia

prudká expanzia mladého vesmíru 10^{-36} s po veľkom tresku

izoplanatická škvrna

časť zorného poľa dobre stabilizovaná adaptívnou optikou

Jurajova hviezda = Georgius Sidus

pôvodne navrhovaný názov planéty Urán objavitelom Williamom Herschelom

justácia ďalekohľadu

nastavenie ďalekohľadu a centrovanie ďalekohľadu

južná delta akvarida = južná δ akvarida

meteor patriaci k južnej časti meteorického roja delta Akvaríd

južná taurida

meteor patriaci k južnej časti meteorického roja Tauríd

južné delta Aquaridy = južné δ Akvaridy

časť delta Aquaríd rozložená pod ekliptikou

južné Tauridy

časť Tauríd rozložená pod ekliptikou

južné δ Akvaridy pozri južné delta Aquaridy

južná δ akvarida pozri južná delta akvarida

kapa cygnida = κ cygnida

meteor patriaci k meteorickému roju kapa Cygníd

kapa Cygnidy = κ Cygnidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Labuť

kapa serpentida = κ serpentida

meteor patriaci k meteorickému roju kapa Serpentíd

kapa Serpentidy = κ Serpentidy

meteorický roj s radiantom v súhvezdí Had

Kármánova hranica

hranica medzi zemskou atmosférou a kozmickým priestorom vo výške 100 km nad zemským povrchom

kolúr

hlavná kružnica na sfére prechádzajúca jej pólmi

kometárium

prístroj zobrazujúci pohyb kométy po dráhe okolo Slnka

komputus

súbor poznatkov potrebných na výpočet dátumu Veľkej noci

konvolúcia = konvolučný integrál

špeciálny funkcionál charakterizujúci vplyv pozorovacej sústavy na vstupný signál

konvolučný integrál pozri **konvolúcia****korelácia**

vzájomná podobnosť dvoch alebo viacerých štatistických súborov

korelačný koeficient

bezrozmerná veličina charakterizujúca mieru korelácie

Kozaiho-Lidovov mechanizmus = Kozaiho-Lidovova rezonancia

evolúcia excentricity najmenšieho telesa v ohraničenom probléme troch telies v závislosti od jeho začiatočného sklonu dráhy

Kozaiho-Lidovova rezonancia pozri **Kozaiho-Lidovov mechanizmus****kozmičný priestor = vesmírny priestor**

1. akýkoľvek topologický priestor, ktorý je spojitým obrazom nejakého oddeleného metrického priestoru
2. priestor nad zemskou atmosférou

kráter

priehlbina približne kruhového tvaru na povrchu telesa

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Aj ten, kto má na rováši, môže dostať po rováši alebo Nie je rováš ako rováš

DAGMAR ŠIMUNOVÁ

„Nevyvádzaj, už máš aj tak toho dost' na rováši!“ dohovárala matka svojmu neposlušnému dieťaťu, keď pričasto stvárilo rôzne pestvá a nesprávalo sa tak, ako sa patrí. Alebo susedka pri plote nahnevane hovorila susede, ktorá spomenula suseda z vedľajšieho domu: „Ten človek nech sa mi ani neukazuje na oči, u mňa má toho veľa na rováši!“

S touto frazémou vo význame „previniť sa niečím voči niekomu; byť dlžný ospravedlnenie niekomu“ sa stretávame aj v súčasnosti, zaznamenávajú ju naše súčasné výkladové slovníky. Aj v kartotéke Slovníka slovenských nárečí i v archíve nárečových textov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV je v hojnom počte doložená zo všetkých kútov Slovenska. Porovnaj napr. *Už máž modz na rováši!* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš); *Máž u mňa na rováši!* (Lutila, o. Kremnica); *Aj pri mne už má na rovašu* (Nandraž, o. Revúca); *Máš u mia na rováši!* (Brodské, o. Skalica); *Po fronte de do mal na rováši volačo* (Skalka nad Váhom, o. Trenčín); *Už ma u mne na rovašu* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *Ti už maš toho ňeurekom na rovašu dosc* (Brezina, o. Trebišov).

Význam samotnej lexémy *rováš*, ktorá je súčasťou uvedenej frazémy, sa však z povedomia používateľov jazyka pomaly vytráca. Aký je jej pôvod a čo toto dnes už zastarané slovo vlastne označuje?

Článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA Slovník slovenských nárečí č. 2/0105/14.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí, I., 1994, s. 38 – 39).

Slovo *rováš* (podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny) pochádza z maďarčiny, kde značí vrub, zárez. V slovenčine zdomácnelo a pomenúva drevenú doštičku alebo paličku, na ktorú sa zárezmi v minulosti značilo zaplatenie povinnej dane, počet oviec, množstvo nadojeného mlieka, počet nádob nápoja, ktoré hosť vypil na dlh v krčme, a pod., ako aj samotný zárez na takejto doštičke alebo aj na inom predmete označujúci výšku dlhu alebo mieru.

Na vrchu na skal'e virezani rováš, komuže ti, matko, svojho sina chováš spieva sa v ľudovej piesni z obce Brezany pri Prievidzi.

Aj praslovanské slovo *dlh* (*dъlgъ), ktoré je odvodené z indoeurópskeho koreňa *del-gh-* „rezať, vyrezávať“ pravdepodobne tiež označovalo zárezom zaznamenanú povinnosť, ale neskôr sa jeho význam obmedzil na pomenovanie morálneho, hmotného alebo peňažného záväzku a na pomenovanie zárezmi zaznamenatej dlžoby sa používalo slovo *rováš*.

Súčasný výkladový slovník kvalifikujú lexému *rováš* v uvedenom význame už ako historizmus. Podrobnejšie je spracovaná v piatom zväzku Historického slovníka slovenského jazyka, kde nájdeme aj mnohé doklady, napríklad: *vczjnenj poczet z Nemczom bednarom: dano gest gemu od obruczj, czo kadečžky pobyyal, bylo gest na rowassy tich obruczj 48* (Trenčín 1584).

Rováše sa používali už od raného stredoveku obyčajne pri vyberaní feudálnych dávok, pri organizovaní obecných povinností ap. Dlhšie sa tento spôsob záznamu udržal hlavne v negramotnej vrstve obyvateľstva. Používali sa dva typy rovášov. Jednoduchý – čo bola väčšinou palička, na ktorú sa vyrývali zárezy – sa používal na zaznamenanie počtu niečoho (kusov dobytky vyhánaného na pašu, litrov nadojeného mlieka, vyrúbaných stromov a pod.) alebo množstva vykonanej práce a dvojitý vznikol rozštiepením tenkej doštičky na dve do seba zapadajúce časti. Dvojitý rováš sa používal tam, kde sa značilo, aké množstvo tovaru si zákazník priniesol na spracovanie, alebo kde sa predávalo na dlh. Jednu časť si ponechal napr. mlynár a druhú zákazník (pozri aj druhý diel Encyklopédie ľudovej kultúry).

Výraz *rováš* zo súčasnej slovnej zásoby ustúpil, ale v slovenských nárečiach sa zachoval a nadobudol viac významov, hoci vo svojom pôvodnom význame je zachytený takisto len v rozprávaniach o minulosti: *Jeden z náz mau na starost'i tak'i rováš, čuo naň zarezávau, že kolko* (chlapí) *zoťal'i ku-*

sou (Pokryváč, o. Dolný Kubín); *Gazda mau takie rováše, tam za jeden d'eň virezau jeden vrúbok* (Liptovské Matiašovce, o. Liptovský Mikuláš); *Každí jeden, torí si doñiesou jačmeň na lohazu, doštau od mlinára polovičku rováša, abi sa ñepomiešali mece* (stará dutá miera na meranie obilnín), *abi si každí zau svoje* (Bojnice, o. Prievidza).

Veľmi často sa rováš používal v krčmách, kde krčmár naň značil, koľko pohárikov štampast vypil a nezaplatil, alebo v obchodoch, keď sa gazdinám už minuli grajciariky i petrolej do lampy: *U žida bola ena polovička toho rováša, z dreva to bolo vistrúhanuo a rezíke, to bou rováš, kelko litrov sa stro-vilo* (Závada, o. Modrý Kameň); *Gazdovci tam (do krčmy) chod'ili tieš píjať a písau ím (krčmár) na rováše. To mau dreuko napoli prerezanó a zloženó dokopi, na to rezau – jenno mau gazdá a jenno žit* (Prašice, o. Topoľčany); *Dakedi bu'li rováše a z rovášmi hodze'li do karčmi a rezal'i karbiki (vrúbky)* (Nováčany, o. Moldava); *Dluh dakedi značil'i na rovaš* (Dlhá Lúka, o. Bardejov).

V Dlhej Lúke tiež vpravievali, že *každí na svuj rovaž robi*. Nemali tým na mysli, že mu urobia zárez na paličke, ale že je zodpovedný za svoje konanie. A v Červeníku pri Hlohovci dohovárali chlapom, keď vymýšľali rôzne machle, že *dotál budú pachtuvat, lež ím to neprišijú na rováš* (Červeník, o. Hlohovec), teda kým nebudú musieť niesť následky za svoje činy.

Tak ako všade inde, aj na Orave sa stávalo, že doma opraty držala v ruke žena, čo sa jej mužovi zvyčajne nie veľmi páčilo. Jedného dňa však muž nabral odvahu a *preca jej zlomiu rováš!* Nie, nezlomil jej paličku, na ktorú by si značila mužove nesplnené úlohy, ale konečne sa žene vzoprel a rozhodol podľa seba, proti jej vôli.

V liptovských valchách (dielne, v ktorých sa mechanicky spracúvalo súkno) sa tiež voľakedy používali rováše – ploské drievka, na ktoré sa značili miery súkna, meno výrobcu a všetko, čo správny štítok s údajmi má obsahovať: *Súkno sa poznačilo na rováš – kolko siah meria, meno víropcu, alebo taká značka sa robila* (Liptovský Trnovec, o. Liptovský Mikuláš); V pribylinskej valche neďaleko Liptovského Mikuláša *keca spolu súkno zrolovalo, označilo sa rovášom a majtelovi sa dau rovášik, abi sa mohou preukázat, ket prišieu po súkno*.

Doba pokročila. Rováše – paličky vystriedala písanka, kúsky drievka v textilkách sofistikovanejšie označovacie štítky. Ale ešte aj dnes v dedin-

ských krčmách či obchodíkoch (konzumoch) môžeme počuť: „Zapíš(te) mi to!“ ... Teda dlh zostal.

A o takých, čo pili na dlh v krčmách či často kupovali na dlh v obchode, sa veľmi dobre vedelo: *Pije len na rováš* (Motyčky, o. Banská Bystrica); *Vuon má uš v kršme veľkí rováš* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Nehával rováš po šetkách krčmách* (Trenčianska Závada, o. Trenčín); *Šenkár ho pristavil a hovoril mu: „Máž u mňa rováš!“* (Blatné, o. Modra); *Brav šecko na rováš* (Rovňany, o. Lučenec); *Tvój rováš zo dňa na deň rast'e, ñeviplatiš sa aňi do smrti* (Veľká Maňa, o. Vrábľa). Dlžníci si však z toho ťažkú hlavu nerobili, a keď mali chuť si vypiť a nebolo čím zaplatiť, jednoducho išlo še do karčmi a pilo na rovaš, liter za litrom (Kokšov-Bakša, o. Košice). Nemuselo však ísť iba o peňažný dlh v krčme, mohlo ísť aj o záväzok morálny. „*Len pokúšaj, už máž u mňa jeden rováš za tú zabitú šialku!*“ dohovárala matka vystrájjajúcemu dieťaťu v Návojcviach pri Topoľčanoch.

A keď v Pruskom neďaleko Púchova *riša* (svadobčania) *na veselí v krčme pila na rováš mladého zaca*, takisto nepili na dlh, ale na zaťkov účet a ten musel všetku pijatiku poctivo zaplatiť zo svojho. Na svadbách v Zárieči-Keblove pri Bytči *rováš sa pil šecci dohromadi, aj svatovia rozdel'eli na každého*. Ale veď kus drievka sa predsa nedá piť! Samozrejme, že nie, rovášom tu pomenúvali obradný prípitok na svadobnej hostine a *tá pijatika*, ktorou sa pripíjalo, *sa rováž volala*.

Najtro budú pastíre viberat rováš (Rochovce, o. Rožňava); *Dnez bude pastírka viberat si rováš* (Roštár, o. Rožňava). Pastieri alebo ich ženy si chodili v určené dni k bačovi alebo ku gazdovi, ktorému pásli statok, po vopred dohodnutú odmenu v naturáliách, a tak sa vo východnom Gemeri pre pastierov *rováš* – dlh stal *rovášom* – odmenou. No a gazda, ktorý pri príležitosti šťastného návratu valachov a oviec z hôr v Ilanove neďaleko Liptovského Mikuláša rozdával pálenku, dostal pomenovanie *rovášník*. Ale v Podbieli (o. Trstená) *rovášníkom* voľakedy nazývali obecného funkcionára, ktorý dozeral na odovzdávané obilie pri obecnom zosype, v Krivej pri Dolnom Kubíne *ke_ ca ide konad' muzika, misá biď najpru dvá rovášnici*, ktorí zábavu usporadúvajú a dozerajú na poriadok pri nej. Nuž a v Sliacoch (o. Ružomberok) sa bez *rovášníka* nezaobišli žiadne fašiangy ani stávanie mája v dedine. Bol to mládenecký funkcionár, ktorý vyberal peniaze a ponúkal pálenkou na fašiangovej zábave alebo pri májovnickej obchôdzke. Aj

v dolnooravskej Párnici *rovášnici držali muziku na fašángi a tí čuo peňáži ňemali, po muzike doplácali, čuo mali na rováši.*

Motivácia zárezu, vrúbka či paličky so zárezmi prisúdila lexéme *rováš* v slovenských nárečiach aj iné významy.

Rovášom sa v slovenských nárečiach pomenúvajú aj rôzne súčiastky alebo súčasti strojov, nástrojov či zariadení: „*Daj pozor, aš ci ňevežňe prsti do rováš!*“ volal na mládenca majster na píle. Báľ sa, aby sa neskúsenému robotníkovi nedostal prst do medzier železného ozubeného kolieska na mechanickej píle. V Dlhej Lúke pri Bardejove *še fajfa založila na rováš* – hrubý drôt na cievniku, na ktorý sa nasúvajú cievky a z nich sa priadza presúva na snovadlá, a vo Svinej neďaleko Prešova slovo *rováš* pomenúva súčiastku pluhu, ktorou sa reguluje výška prednej časti hriadeľa.

V Blatnom neďaleko Modry *jačmen išól na rováš, keď ho staval, ke – ca zboží bokuvalo s palicáma*, čiže jačmenné snopy sa museli položiť do rovného radu a takto boli pripravené na povrchové mlátenie. Nuž a v Málinici (o. Lučenec) *rovášom* nazývali rad zhrabaného sena. „*Oca vážho sprostého, ako to paseťe, keď mi má krava samí rováš?!*“ nadával pastierom ktosi v Čičmanoch (o. Žilina). Z Veľkého Lomu pri Modrom Kameni pochádza vysvetlenie, že *statog mau takie rováše, čo ho ňiekerej mrcha pasák ílkou, a to sa gazdovi ňepáčilo*. Nielen statok mával dlhé úzke napuchnuté šrámy na tele po šľahoch palicou alebo bičom, keď sa s ním zle zaobchádzalo. „*Víš, jakí rováš sem mieua na chrpce?!*“ sťažovala sa v Lábe na Záhorí gazdiná susedke, keď jej rozprávala, ako ju opitý muž niekoľko ráz pretiahol palicou.

Rôčky každému utekajú a jedného dňa žena v Sklabini neďaleko Martina pri letmom pohľade do zrkadla zistí, že jej čelo už nie je také hladučké ako zamladi, ale už sa jej vryli doň *rováše*. Aj v Rosine (o. Žilina) sa vráske na čele hovorí *rováš*.

Nestarnú len ľudia. Aj rožnému statku rôčky pribúdajú a gazda choval kravku tak dlho, že už aj zabudol, koľko rokov mu dáva mlieko. Ale dobrý hospodár v Bacúchu pri Brezne vedel, ako sa to dá zistiť. Pozrel jej na rohy a spočítal na nich tmavosivé krúžky. Každý rok jej totiž pribudol na rohoch jeden *rováš*.

V Zárieči-Keblove pri Bytči sa *rováš* pil a vo Veličnej na dolnej Orave sa zas jedol. *Rováše boli po celej tápši po zdĺžiňe, zaviňanie z makom, s tva-*

*rohom, osebe tvarožníki, osebe makouňiki, a keď ich gazdiná piekla, rozvoniavalo to široko-d'aleko. Takéto záviny z kysnutého cesta, často s priechnymi zárezmi, plnené rozličnými plnkami, pripomínali trochu napuchnutú latku so zárezmi, preto ich pomenovali rovášmi. Na rozdiel od drierka tieto rováše boli mäkučké, sladké a chutné. Aj na Záhorí v Perneku, Rohožníku i Kuchyni záviny s makovou, tvarohovou, orechovou či lekvárovou plnkou nazývali *rováški*. V Dehticiach (o. Trnava) sa *rovášiki* neplnili. Upiekol sa šúl'ok z kysnutého cesta, akýsi domáci sendvič, a *tié rovášiki, to sa pokrájalo* a urobili sa opráženou cibul'kou poliate *cibulkové rováški* alebo makom posypané *rováškové buchti*. Aj v Blatnom (o. Modra) sa z *rováškovéf* robili obárané makové buchty. Nuž a v Hlbokom pri Senici *sa s teho* (upečeného valčeka z neplneného cesta) *nakrájauo takích kosték, tím* (nakrájaným koc-kám) *sa ríkauo rováški*.*

Z rovášikov si gazdinky vymýšľali rôzne jedlá, ale v mnohých domác-nostiach sú dodnes základom neodmysliteľných štedrovečerných *rováško-vích buchét, opekancov, pacholátok, bobal'kov, makových pupákov, pupátok, pupáčkov*, ako to dokladá aj text z Nárečového slovníka stredného Požitavia: *Kucharka si prichistala z múki cesto jako na koláče. Šecko dokopi zamiesila na pupáčki, kerie ňesmeli chíbať na štedrovečernom stole. Rukama vivalku-vala na table podlhovastie šulki. Podobali sa na rovášovú palicu. Níed'e ich preto volali rováški*.

Vianoce sú za nami, na sviatočné rováše alebo rovášiky si budeme musieť nejaký ten deň počkať, a aby sme si ich opäť pri štedrovečernom stole v pokoji a s čistým svedomím vychutnali, robme všetko tak, aby sme nemali nič na rováši!

ROZLIČNOSTI

Alexandrov – Alexandrovovci

Koncom roka 2016 sa vo všetkých médiách objavovali správy o tragickej havárii lietadla, pri ktorej okrem ďalších pasažierov zahynulo 64 členov známeho umeleckého súboru. Akademický súbor piesní a tancov Ruskej armády A. V. Alexandrova (по гуску Академический ансамбль песни и пляски Российской армии имени А. В. Александрова) je u nás známy pod skráteným názvom *Alexandrovovci*, neraz však v médiách a na plagátoch propagujúcich vystúpenia tohto telesa nachádzame názov *Alexandrovci*. Ktorý je správny?

Pri tvorení súhrnného pomenovania osôb odvodeného od vlastného mena sa v slovenčine najčastejšie používa prípona *-ovci*, napríklad *Štúrovci* (členovia rodiny s priezviskom Štúr/Štúrová), resp. *štúrovci* (prívrženci či priaznivci Ľudovíta Štúra), *warchalovci* (členovia orchestra vedeného B. Warchalom) a pod. Rovnaká prípona sa pridáva aj vtedy, keď sa priezvisko končí na *-ov*, čo je veľmi časté v ruštine, napr. Michail Romanov bol prvým panovníkom dynastie Romanovovcov, o rodine hokejistu Viačeslava Fetisova hovoríme ako o Fetisovovcoch, príbuzní Sergeja Michalkova sú Michalkovovci. Naproti tomu českú krasokorčuľarsku dvojicu známu ako Romanovci tvorili súrodenci Eva Romanová a Pavel Roman.

Keďže zakladateľom ruského súboru bol Alexander Vasilievič Alexandrov, v slovenčine má skrátený názov umeleckého telesa podobu *Alexandrovovci*. Názov „*Alexandrovci*“ by bol namieste, keby sa zakladateľ súboru volal Alexander. Pomenovanie *Alexandrovovci* v tomto prípade považujeme za vlastné meno, keďže označuje jeden denotát, jedinečné zoskupenie umelcov. Ten istý výraz s malým začiatočným písmenom možno použiť vo všeobecnom význame, napr. *Nie všetci alexandrovovci* (= členovia súboru s názvom Alexandrovovci) *zahynuli v lietadle, keďže do Sýrie cestoval iba spevácky zbor*.

V ruštine má skráteneý názov súboru podobu *Ансамбль Александрова*, čo môžeme preložiť rovnakou genitívnou väzbou ako *Súbor Alexandrova*, v slovenčine je však prirodzenejší preklad pomocou privlastňovacieho prídavného mena, čiže *Alexandrovov súbor*. K nenáležitej podobe „*Alexandrovcí*“ slovenských používateľov akiste nabáda aj prepis ochrannej známky umeleckého telesa do angličtiny v podobe *Alexandrovtsy*, prípadne názov prípravky pre deti od 5 do 13 rokov *Юные александровцы*, ktorú však do slovenčiny prekladáme ako *Mladí alexandrovci*.

Originálne „odôvodnenie“ nenáležiteho názvu súboru sme našli v novinom článku na internete: „Stredoeurópania ich volajú Alexandrovci, hoci správne – a ‚ruskejšie‘ – by bolo Alexandrovovci. Ale aj to zrejme svedčí o stupni ich popularity a ‚zdomácnenia‘ v tomto zemepisnom priestore.“

Za prekvapujúce považujeme zistenie, že používatelia slovenčiny nemajú dostatočne vžitý ani názov svetoznámeho Dostojevského románu *Bratia Karamazovci*, ktorý sa v korpuse Omnia Slovaca (15.05; ďalej len korpus) v rozličných pádoch 287-krát spomína v podobe „*Bratia Karamazovci*“, a to nielen v blogoch, ale aj v dennej tlači, v časopisoch, ba dokonca v literárnovedných textoch.

Podobne ako sa pridáva prípona *-ovci* k priezvisku v nominatíve, tvorí sa aj privlastňovacie prídavné meno príponou *-ov* k celému priezvisku, napr. *Alexandrovov súbor*; *Fetisovova prihrávka*, *Michalkovov film*, *Lermontovove poémy*. Pri bližšom skúmaní sme si všimli, že v prípade dvojslabičných ruských mien typu *Čechov*, *Pavlov*, *Rubl'ov* slovenskí používatelia spravidla volia náležitý tvar privlastňovacieho prídavného mena, napr. *Čechovove hry*, *Pavlovove pokusy*, *Rubl'ovove obrazy*. Predpokladáme, že tomu napomáha ľahšia identifikácia mena, napr. Čech – Čechove názory, Čechov – Čechovove hry; Pavlove pokusy by boli pokusy nejakého Pavla, a nie Pavlova a pod.

Pri troj- a viacslabičných menách sú už nenáležité tvary privlastňovacích prídavných mien častejšie, a to aj vtedy, keď ide o všeobecne známe mená, ako sú *Gorbačov* či *Molotov*. Potvrdzujú to doklady z korpusu, napr. frekventované spojenia *Gorbačovova perestrojka* či *Molotovove koktaily* nájdeme aj v nesystémových podobách „*Gorbačova perestrojka*“, „*Molotove koktaily*“. Podobne aj pri názve moskovskej Lomonosovovej univerzity sme v korpuse v rozličných pádoch zaznamenali 61 výskytov podoby „*Lomonosova univerzita*“.

Na záver zopakujeme, že pri tvorení súhrnného pomenovania osôb sa prípona *-ovci* vždy pripája k celému priezvisku, a to bez ohľadu na jeho zakončenie. Rovnaké pravidlo platí pri tvorení privlastňovacieho prídavného mena príponou *-ov*, čiže náležité sú podoby *Alexandrovovci*, resp. *Alexandrovov súbor*, *Michalkovovci*, *Michalkovov film* a pod.

Dana Guričanová

SPRÁVY A POSUDKY

Pozdrav jubilantke PhDr. Márii Pisárčikovej

Hĺbka stopy, ktorú v nás zanechávajú ľudia krížiaci naše životné cesty, nezávisí od dĺžky spoločne stráveného času. Každé stretnutie sprevádza istá energia, intenzita určená individuálnym magnetizmom a okolnosťami. To sa neskôr pretaví do zmyslu a významu ľudských stretnutí a prienikov v osobnej hierarchii hodnôt. Tak sa môže aj to, čo sa v rámci lineárnosti času vníma ako uzavreté a oddelené, teda minulosť, stať súčasťou osobnej prítomnosti. V tomto duchu možno akceptovať známy náhľad, že minulosť neexistuje, pretože je permanentne obnovovaná v prítomnosti.

Čas a okolnosti sú voči mne veľkorysé, pretože mi dali šancu vysloviť, že všetko vyššie povedané platí v súvislosti s jubilujúcou jazykovedkyňou PhDr. Máriou Pisárčikovou nezávisle od faktu, že jej oficiálne pracovné pôsobenie v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra ohraničujú roky 1961 až 1996. Platí to ako z hľadiska môjho zanedbateľného osobného príbehu, tak predovšetkým z hľadiska celku tvoreného spoločenstvom lexikografov, lexikológov, jazykovedcov upriamených na oblasť jazykovej kultúry, ako aj širokej verejnosti zaoberajúcej sa slovenčinou v rámci profesie či v rámci laického záujmu.

PhDr. Mária Pisárčiková sa narodila 23. januára 1937 v obci Hul v okrese Nové Zámky a pôsobila v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra v oddeleniach lexikografie a jazykovej kultúry okrem dvoch rokov po absolutoriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (odbor slovenský jazyk a ruský jazyk) celý svoj profesionálny život. Okrem primárneho sústredenia na oblasť lexikografie a lexikológie sa jubilantka sústavne venovala oblasti jazykovej kultúry. Široká verejnosť ju mala možnosť poznať nielen ako autorku odborných a popularizačných textov, ale v 70. – 90. rokoch sa mohla stretávať s jej menom a hlasom v jazykovej poradni vysielanej v Slovenskom rozhlase, ktorú v celom tomto období viedla. Jej prácu, odborné záujmy, význam

pre slovenskú jazykovedu i ocenenia podrobne zdokumentovali pri iných príležitostiach jej spolupracovníci, generační druhovia a priatelia – Ivan Masár v *Zdravici Márii Pisárčikovej* (Kultúra slova, 21, 1987, č.1) a v *Pozdravnom liste jubilantke Márii Pisárčikovej* (Kultúra slova, 41, 2007, č. 1) a Matej Považaj v texte *Životné jubileum PhDr. Márie Pisárčikovej* (Kultúra slova, 31, 1997, č. 1). Bibliografia jubilantky je dôsledne zachytená vo viacväzkovom diele *Slovenskí jazykovedci*.

Oslávankyňa je v slovenskej jazykovede a kultúrnom povedomí permanentne prítomná, sprítomňujúca sa ako zdroj inšpiratívnosti a činorodosti v snažení iných. Svedectvom sú jednak výročné správy Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, v ktorých sú v zoznamoch citácií každoročne v hojnej miere zastúpené slovníkové diela, na ktorých sa PhDr. Mária Pisárčiková podieľala ako spoluautorka (*Slovník slovenského jazyka*, od 3. zväzku; *Česko-slovenský slovník*, 1. vydanie 1979; *Krátky slovník slovenského jazyka*, 1. vydanie 1987; *Malý synonymický slovník*, 1. vydanie 1973) či hlavná redaktorka (*Synonymický slovník slovenčiny*, 1. vydanie 1995), ako aj jej teoretické lexikografické (koncepčné) a lexikologické štúdiá a články. Nehovoriac o tom, že po týchto textoch, či sa už týkajú výkladového slovníka, alebo dvojazyčnej lexikografie, siahajú súčasní lexikografi s nemennou pravidelnosťou. V jazykovom poradenstve pracoviska sa hojne využívajú jubilantkine texty a riešenia čiastkových jazykových problémov vznikajúcich v komunikačnej praxi. Sú východiskom, porovnávacou bázou a v mnohých prípadoch potvrdzujú schopnosť anticipovať „osud“ výrazu či jazykového javu, jeho budúci vývoj a status (pars pro toto môže poslúžiť skúsenosť autorky týchto riadkov pri riešení skloňovania francúzskeho priezviska *Verne* a odvodenín *Vernov/Verneho*, *vernovka/verneovka* ako morfológických variantov v závislosti od dvojakej výslovnosti priezviska v slovenčine v publikácii *Jazyková poradňa odpovedá*, 1988, ktorú PhDr. Mária Pisárčiková editorsky pripravila. Vývoj potvrdil analogické správanie aj iných francúzskych priezvisk v slovenčine, napr. *Bonaparte*, *Barthes* a ďalších). No netýka sa to iba jazykovedcov, pretože celkom nedávno na jesennej konferencii *Aktuálne otázky slovenského jazyka* (Bratislava, 4. – 5. 10. 2016) zazneli v rámci diskusie z pléna slová uznania mladého prekladateľa a novinára Alexandra Avenaria (Avenariusa?) práve na spomínaný výber *Jazyková poradňa odpovedá* i vyjadrenie potreby takýchto

publikácií pre jazykovú prax aj dnes. Takýto hlas z radov mladej generácie, ktorá má k dispozícii takmer celú slovenskú lingvistickú produkciu na internetovej stránke ústavu, je potešiteľne prekvapujúci. V rozhovoroch s prekladateľmi predovšetkým krásnej literatúry pravidelne počúvam pochvalné slová na *Synonymický slovník slovenčiny*, ktorý PhDr. Mária Pisárčiková koncepcne a redakčne doviiedla k vydaniu, i nabádanie na tvorbu jeho rozšírenej verzie vzhľadom na rozmach slovenčiny za posledných dvadsať rokov.

Nadišiel čas zmeniť oficiálnu, žánrovo podmienenú dikciu na osobnú, azda sa to nebude považovať za trúfalosť... Milá Marienka, ujala si sa ma ako elévky v kolektíve *Synonymického slovníka slovenčiny* v jeseni r. 1988 celkom prirodzene a priateľsky a pomohla si mi zbavovať sa neistoty a upätosti v novom náročnom pracovnom prostredí. Nebadane si mi ponúkala svoj prístup a svoje hodnoty v práci i živote – sústredenie, ponor, trpezlivosť, invenciu, štúdium, overovanie, overovanie, overovanie... vytrvalosť. Ako komplementárnosť toho rodina, starostlivosť o blízkych, hudba, filharmónia, literatúra, príroda, potrebnosť hliny pre ruky, preto záhrada, Devínska Kobyla... ale aj zmysel pre humor, pre jemnú iróniu a nadľahčovanie ťažkého. Tak som vnímala tvoje základné životné orientátory. Nie všetko z ponuky padlo na úrodnú pôdu, zlomok azda... A čo sa týka odbornosti – prišla som do ústavu vo viere, že hádam obstojím, spoliehajúc sa na dobrú prípravu od svojich učiteľov na Filozofickej fakulte UPJŠ. Na lexikografiu to však nemohlo stačiť. Všetko si ma musela naučiť – v diskusiách, na poradách a azda najviac svojimi redakčnými komentármi v medziriadkoch konceptu a na okrajoch excerpčných lístkov (nechce sa mi veriť, že sme nemali korpus ani počítače) a následnými spoločnými úvahami nad nimi. Rada by som sa ti za to poďakovala.

Ad multos annos!

Ingrid Hrubaničová

Na osemdesiatku Štefana Liptáka

„Co bi sce sceľi, panove?“

„Vi šćešľivi na tim švece?“

„Hej, ja šćešľivi na tim švece. Ja ked mam, dzekujem Panu Bohu, a ked nimam, dzekujem Panu Bohu.“

Krátky úryvok z príbehu o hľadaní šťastného človeka v zemplínskom nárečí roztvára zdravicu k 80. narodeninám Štefana Liptáka (nar. 23. 1. 1937 v Spišskom Podhradí) hneď s dvojnásobným zámerom: 1. táto ukážka pars pro toto zastupuje bohatú sériu súvislých nárečových textov, ktoré jubilant počas svojej dlhoročnej bádateľskej činnosti zaznamenal v rámci početných nárečových výskumov v teréne, a teda symbolicky zachytáva jeho profesionálnu výskumnú orientáciu (Štefan Lipták – dialektológ); 2. svojím obsahovým zameraním aktualizuje otázku šťastia a spokojnosti v živote človeka, otázku, ktorá do popredia špecificky vystupuje práve pri výročiaciach narodenia – z pohľadu oslavujúcich zvyčajne v retrospektívnej projekcii (v pohľade na doterajšiu životnú cestu), z pohľadu vinšovníkov osobitne s prospektívnym gratulačným vyznením (žičlivé prania šťastia, zdravia a spokojnosti do ďalšej životnej etapy). A tak inšpirácia, ktorú ukážka z nárečového rozprávania (zachyteného Š. Liptákom vo Vranove nad Topľou) poskytuje, nás vedie k dvojčlennej štruktúre tohto medailónu.

1. Nazeranie na život a dielo Š. Liptáka dialektologickou optikou má svoje jednoznačné opodstatnenie – v jeho bádateľskom zameraní dominuje orientácia na výskum slovenských nárečí, teda dialektologická profilácia rozšírená o onomastický aspekt a otázky medzijazykových vzťahov. Počas svojho takmer päťdesiatročného pôsobenia (1962 – 2010) v Slovenskej akadémii vied (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, Slavistický ústav J. Stanislava) uskutočnil množstvo výskumných ciest a získal vzácny nárečový materiál jednak na území Slovenska (osobitne treba spomenúť najmä výskumy vo východnom regióne východoslovenského makroareálu: zemplínske, užské i sotácke nárečia), jednak mimo neho (výskum zakarpatských slovenských nárečí, ktorý ako vedúci grantového projektu *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie* uskutočnil v 90. rokoch 20. stor. v spolupráci s L. Bartkom a N. Dzendzelivskou). Analýza materiálu priniesla viaceré pozoruhodné zistenia posúvajúce

dovtedajší stav poznania nárečových systémov na východnom okraji slovenského jazykového územia a vývinovú interpretáciu skúmaných javov (napr. kvantitatívne pomery v sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína, akcentologické pomery v sotáckych a užských nárečiach, vzťah dvoch sotáckych oblastí a i.). Na domácom i zahraničnom slavistickom fóre našli priaznivý ohlas i výsledky štúdia zakarpatských slovenských nárečí, ktoré dlho patrili k bielym miestam na mape nášho dialektologického výskumu. Osobitnú pozornosť venoval náš oslávenc výskumu nárečovej lexiky, čo predznačila už rozsiahla kandidátska dizertačná práca (*Slovná zásoba zemplínskych a užských nárečí I – III*) a následne potvrdili i publikačné výstupy venujúce sa apelatívnej i propriálnej lexikálnej sfére, širšie i nárečové dotazníky zamerané na výskum ľudovej terminológie (kováčskej, stolárskej, murárskej). V rámci krátkeho rekapitulačného, no zároveň selektívneho vstupu (bez nároku na enumeratívnu úplnosť) spomeňme, že meno Š. Liptáka je späté i s vrcholnými dielami slovenskej dialektológie: s *Atlasom slovenského jazyka* (ďalej ASJ) a so *Slovníkom slovenských nárečí* (ďalej SSN), a to ako člena ich autorského kolektívu (SSN I, 1994) i spolupracovníka (ASJ I, 1968; SSN II, 2006). O poznatky a skúsenosti sa delil aj ako externý vysokoškolský pedagóg pôsobiaci na ružomerskej katedre slovenského jazyka a literatúry (1995 – 2006 Filozofická fakulta Katolíckej univerzity a jej inštituční predchodcovia). Napokon celá škála záverečných prác, ktoré vznikli pod jeho vedením, zrkadlí živý záujem študentov o problematiku slovenských nárečí, intenzívne a sústredené zaujatie zdarne rozvíjané ich pedagógom.

2. Ak nahliadneme do medailónov venovaných Š. Liptákovi pri príležitosti skorších okrúhlych narodenín (v r. 1997 a 2007 pri príležitosti 60. a 70. narodenín – od L. Bartka, F. Buffu a J. Doruľu v časopisoch *Kultúra slova*, *Slovenská reč* a *Slavica Slovaca*), nachádzame v nich (popri obraze mapujúcom jazykovednú činnosť) aj načrtnutie ľudského rozmeru jubilanťa, vytvoreného na základe osobnoskúsenostnej reflexie. Š. Lipták sa v nich vykresľuje ako človek s húževnatým charakterom, ktorý len tak neustupuje pred životnými ťažkosťami, ako optimista i altruista. A keďže tento obraz svoju aktuálnosť nestratil napriek plynutiu času, nadväzujúc na vyslovené v predchádzajúcich zdraviciach a naznačené v úvode tejto zdravice prostredníctvom nárečovej ukážky, oslávencovi prajeme, nech ho húževnatosť pri

zdoľávaní životných prekážok, altruizmus v konaní a optimizmus, šťastie i spokojnosť v živote a so životom sprevádzajú aj naďalej, nech ho zdravie, vitalita, vyrovnanosť a čínorodosť neopúšťajú.

Vážený pán doktor, milý Štefan, všetko najlepšie!

Viera Kováčová

Nová kolektívna monografia o dynamike češtiny

[Čeština v pohybu. Kapitoly ke zkoumání jejího stavu a proměn. Eds. E. Minářová, J. M. Tušková. Brno: Masarykova univerzita 2015. 153 s.]

V roku 2015 vyšla pod redakčným vedením E. Minářovej a J. M. Tuškovej publikácia *Čeština v pohybu*, kategorizovaná ako kolektívna monografia desiatich autorov z Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Obsahuje deväť odborných štúdií českého jazyka, a ako sa naznačuje v *Predslove*, cieľom monografie je „poukázať na mnohotvárnosť vývojové dynamiky súčasnej češtiny a zároveň prezentovať výsledky výskumné práce autorského kolektívu“ (s. 6). Pomerne jednoduchý a jasný cieľ autori síce naplnili, no nepriaznivo sa podpísal pod celkový charakter monografie, ktorá svojím širokým tematickým, metodologickým aj materiálovým záberom pôsobí skôr ako zborník štúdií než ako ucelené dielo. Jednotlivé štúdie sa zameriavajú na výskum synchronného českého jazyka a jeho podôb v rozpätí jednej dekády. Analýzy vychádzajú z jazykového materiálu Českého národného korpusu (SYN2000, SYN2005, SYN2010) a z teoretických prác prevažne domácej proveniencie.

Katedra českého jazyka a literatúry na Masarykovej univerzite sa vo všeobecnosti zameriava na výskum propriálnej sféry jazyka a štylistiky, preto sa týmto oblastiam venuje v monografii značný priestor. Opis dynamiky češtiny zahŕňa vývinové tendencie v oblasti vlastných mien (1. a 2. kapitola), v apelatívnej lexike a gramatickej rovine jazyka (3., 4., 5. kapitola) a v jednotlivých jazykových štýloch (6. – 9. kapitola).

Lingvistický výskum vychádza zo živej češtiny a z jej súčasných problémov, ktoré nie sú veľmi vzdialené, ba možno povedať, že sú celkom blízke aktuálnym a často diskutovaným otázkam spisovnej slovenčiny, napr. otázka prechýľovania priezvisk, preberanie cudzích slov, používanie predložiek či problematika spisovného jazyka v publicistickom štýle. Z toho vyplýva, že procesy prebiehajúce v českom jazyku môžu byť blízke vývinovým tendenciám a procesom prebiehajúcim v iných slovanských jazykoch. Vďaka bohatému korpusu materiálov a precíznej analýze podávajú autori spoľahlivé výsledky, ktoré môžu poslúžiť ako podnet na ďalšie štúdium súčasného českého jazyka aj ako inšpirácia vo výskume iných jazykov.

Kľúčovými predmetmi skúmania sú predovšetkým frekvencia jazykových prostriedkov, sémantika, funkcie a distribúcia jazykových prostriedkov, väzby, opozície a iné „parametre“, ktoré sú zasahované vývojovými procesmi, a pod.

Prvá kapitola s názvom *Nové rysy některých parametrů propriální sféry českého jazyka* je koncipovaná ako reflexia zákonitostí, funkcií a premien propriálnej lexiky, pričom pojem parametre autor vzťahuje „na všetky veličiny, tj. na vlastnosti, zákonitosti, princípy a jevy včetně souhrnné množiny všech konkrétních vlastních jmen i na jejich druhy a soustavy, které na základě specifických, totiž propriálních pojmenovacích a komunikačních funkcí vymezují v rámci jazyka jeho propriální sféru“ (s. 8). Rudolf Šrámek predstavuje doterajšie poznatky o vlastných menách, odhaľuje interné a externé príčiny vývinových procesov, ale predovšetkým nové rysy dynamiky propriálnej sféry, napr. živelnú tvorbu urbanoným, vznik novej kategórie urbanonymických objektov (tzv. rezidencií, suburbií), zmeny v antroponymii (zoficiálnenie pôvodných citových variantov mien, oživovanie zastaraných mien, vytváranie mien opačného rodu aj preberanie z cudzích jazykov). Ďalšie znaky súvisia s používaním proprií v rôznych komunikačných situáciách a formách, napr. nezáväznosť oficiálnej podoby mena, chyby v čísle a rode vlastných mien či chyby vyplývajúce z kultúrnej a historickej neznalosti používateľov: „Trapná je neznalost: Masaryk byl prezidentem *předválečných Čech* (nikoli *Československa*), k nimž patřila také *Zakarpatská Ukrajina* (nikoli *Podkarpatská Rus*)“ (s. 18). V závere autor ilustruje naznačené tendencie mnohými príkladmi. Prínosom kapitoly je tiež poukázanie na napätie medzi propriálnym

priestorom spoločnosti a propriálnym priestorom jazyka, ktorého príkladom je napr. prechýľovanie.

Práve otázku prechýľovania podrobnejšie rozpracovali Jana Marie Tušková a Iva Janoušová v nadväzujúcom príspevku *Dynamika vývoje prechýľování cizích ženských příjmení v běžné komunikaci*. Autorky sa však zamerali výhradne na zahraničné mená. Na materiáli z korpusu porovnávajú v analytickej časti príspevku frekvenciu a výskyt prechýlených mien zahraničných umelkýň, političiek a športovkýň v písanej aj hovorenej podobe publicistických textov. Do štúdie nezahŕňajú prípady neprechýlených priezvisk domáceho pôvodu, ktoré by tému internacionalizácie v jazyku významne doplnili. V teoretickom komentári zohľadňujú nielen jazykové a komunikačné hľadisko, ale aj sociokultúrny rozmer používania vlastných mien. Ďalej uvádzajú najčastejšie používané argumenty v prospech prechýľovania a proti nemu, pričom argumenty proti majú povahu systémovojazykovú a jazykovokultúrnu, argumenty v prospech majú povahu komunikačno-pragmatickú a sociálnokultúrnu. Autorky sa priamo neprikláňajú k žiadnej alternatíve, no nesnažia sa ani o ich vyváženosť. V závere kladú dôraz na vhodnosť a funkčnosť voľby tej-ktorej podoby mena, hoci konečný výber ponechávajú na samotných používateľov jazyka.

Kapitola *Univerbizační tendence v tvoření názvů dopravních prostředků a jejich součástí* predstavuje prípadovú štúdiu osvetľujúcu problematiku skracovania slov. Ivana Kolářová tu špecifikuje najproduktívnejšie sufixy podieľajúce sa na tvorbe jednoslovných pomenovaní (*-ák, -áč, -ík*). Hovorí takisto o jazykových prejavoch univerbizátov, napr. o hláskových alternáciách či gramatických vlastnostiach. Uvádza kritériá, na základe ktorých možno priradiť slovo do skupiny univerbizátov (okrem frekvencie tu zaraďuje aj významovú ekvivalenciu a jednoznačný smer fundačného vzťahu). Pristavíme sa pri jave, ktorý, vychádzajúc z uvedených kritérií, spôsobuje autorke ťažkosti pri zaradení jednoslovných pomenovaní typu *ležka* = sťahba vleže (s. 56), kde autorka síce konštatuje slovotvornú príbuznosť slov *ležka* – *vleže*, ale považuje ich za slová bez vzťahu priameho fundovania. Uvedený fakt by mohol súvisieť s komplexnou problematikou nezgodných prívlastkov a pri kategorizácii daných javov sa možno oprieť o princíp analógie, ktorý je zdrojom inovácií i nesystémových tvarov. Tvar *ležka* by tak nemusel byť výsledkom univerbizácie s priamou lexikálnou fundáciou. Zaujímavým

prípadoch sú jednoslovné pomenovania s koncovkou *-áč*, ktoré sa hodnotia ako nespisovné (často a v rôznej miere sú nositeľmi expresivity), no autorku prekvapuje ich používanie v publicistike, kde očakáva vyjadrovanie vecné a štýlovo neutrálne. Toto vyjadrenie sa vylučuje s kapitolou o expresivite v žurnalistike, kde autorka E. Minářová prvými slovami charakterizuje publicistické texty takto: „Žurnalistický text není textem nociónálním...“ (s. 90). Prekvapivo však ani E. Minářová nezaraduje k slovtvorným nositeľom expresivity univerbizáty so sufixom *-áč*, uvádza len príklady slov s príponou *-ák*. Pozitívnym záverom príspevku o jednoslovných pomenovaniach je, že I. Kolářová nevymedzuje sufixy kategoricky na štandardné a subštandardné, ale hodnotí ich škálovito ako viac či menej štandardné, viac alebo menej subštandardné, prípadne subštandardné s expresívnym výrazom a pod.

Jedným zo znakov dynamiky jazyka je existencia variantných jazykových jednotiek, ktoré sa v určitom čase vyskytujú v jazyku naraz, predstavujú prípad konkurencie jazykových jednotiek, z ktorých jedna sa časom prestane používať. Variantnosť tematizuje aj Hana Žižková v kapitole *Používání variantních podob přejatých slov v češtině*. Zamerala sa na vplyv frekvencie a štýlovej príslušnosti preberaných výrazov na ich adaptáciu. Korpusové dáta porovnáva s dvomi vydaniami Pravidiel českého pravopisu (1993, 1994) a so Slovníkom spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1994). Po analýze dochádza k záveru, že proces adaptácie cudzích slov má dva hlavné znaky (1. takmer individuálny proces vzniku českej pravopisnej podoby, 2. existenciu rôznych variantov jednej morfémy), ktoré majú negatívny vplyv na sformulovanie akýchkoľvek všeobecných pravidiel zápisu prevzatých slov. Pravidlá českého pravopisu by podľa nej mali obsahovať všetky varianty slov, ktoré by predstavovali ponuku možností existujúcich v rámci kodifikácie. Konečná voľba konkrétneho variantu by bola voľbou zo strany používateľa.

Príkladom kvalitatívnych zmien v jazyku je napr. aj desémantizácia sekundárnych predložiek, ktorú v štúdiu *K předložkám sekundárním, zvláště k předložce díky* vypracovala Květoslava Klímová. Po štyroch relatívne neutrálne ladených kapitolách predstavuje príspevok K. Klímovej príklon k systémovolvingvistickým a jazykovokultúrnym postupom. V teoretickom úvode rozlišuje pôvodné a nepôvodné predložky. V súčasnosti charakterizuje český jazyk kvantitatívny nárast nepôvodných predložiek (*vlyvem*,

následkem, vinou, zásluhou, pomocí, kvůli), medzi ktoré možno zaradiť aj predložku *díky*. Autorka sa zaoberá významom predložky: „Z významu nevlastní předložky *díky* tedy vyplývá, že vyjadřuje příčinu vnímanou jako pozitivní, žádoucí, resp. příčinu s pozitivním následkem“ (s. 87). Zároveň dokazuje, že dochádza k jej významovému posunu, tzn. používatelia ju uplatňujú v pozitívnom aj negatívnom zmysle, a tak preberá funkciu iných nevlastných prepozícií. Autorka v závere hodnotí používanie predložky ako príklad meniaceho sa vzťahu k jej používaniu, no trvá na pretrvávajúcom sémantickom vzťahu medzi pôvodným významom slova a jeho aktuálnou funkciou propozície, preto by sa jej kladný význam mal dôsledne dodržiavať. Jej záver vyznieva paradoxne najmä preto, že tomuto konštatovaniu nepredchádza žiadna analýza. Navyše, sama uvádza citácie teoretických prác z 50. rokov minulého storočia, ktoré už vtedy konštatovali desémantizáciu nevlastných predložiek, resp. ich „neústrojné používanie“, a teda nejde o jav charakteristický pre poslednú dekádu, ale ide o proces v pokročilom vývinovom období.

Druhá časť monografie sa zameriava na štýlové oblasti jazyka. V príspevku *Expresivita – její funkce a dynamičnost v žurnalistice* opisuje E. Minářová druhy expresivity od inherentnej (jazykovej) po adherentnú (kontextovú) a dokladá ich korpusovým materiálom. Najčastejšími inherentnými nositeľmi expresivity sú hláskoslovné, tvaroslovné (deminutíva, univerbizáty, okazionalizmy, augmentatíva, pejoratíva a pod.) a lexikálne jazykové prostriedky. Medzi adherentné (kontextové) prostriedky zaraďuje iróniu, implicitné atribúty tvorené pomocou elipsy, metaforu, metonymiu, alúziu, jazykové výrazy z iných variet, intertextualitu či uplatnenie metajazyka. Spomína tiež procesy súvisiace s dynamikou lexiky, napr. automatizáciu výrazov, stereotypizáciu a pod. Persuazívnu, axiologickú a estetickú funkciu označuje ako najdôležitejšie funkcie expresívnych výrazov v žurnalistike, pričom vplyv na používanie expresívnych slov má oficiálnosť komunikácie, tematické zameranie textu, žáner textu aj subjektívny štýl autora.

V hraniciach publicistického štýlu ostal aj Ivo Martinec (*Lexikální vrstva současné psané publicistiky*), ktorý vymedzuje základnú charakteristiku publicistických textov, ich funkcie a využívanie nových jazykových prostriedkov v podobe neologizmov, obrazných pomenovaní, hovorových či nespisovných slov, ktoré sa môžu vzájomne kombinovať, čím vzniká nová

kvalita textu. V závere komentuje prácu autorov, ktorí uprednostňujú snahu upútať čitateľa pred požiadavkou jazykovej kultivovanosti.

Hana Svobodová v štúdiu *Vývojové tendence bežné mluvy Broumova a okolí* podrobne analyzuje hovorenú podobu češtiny na nárečovo aj jazykovo zmiešanom území. Autorka špecifikuje okrem osobitných jazykových znakov broumovského dialektu aj historické a areálové podmienky vplyvajúce na jazykovú situáciu mesta a jeho okolia, ktorá je výsledkom interferencie spisovnej češtiny, obecnej češtiny s nemeckým jazykom (najmä v oblasti lexikálnej) a českými nárečiami severovýchodného makroareálu. Vývinové tendencie naznačujú, že možno uvažovať o rozšírení dialektologických skupín v rámci Českého jazykového atlasu o kedysi nemecky hovoriaci Broumov a okolie. Kapitola prináša pohľad na prirodzený vývin jazyka, ktorý prijíma jazykové prostriedky z iných nárečí a jazykov bez hrozby straty svojej identity. Na tomto mieste možno uvažovať aj o spisovnej češtine ako o prirodzenom jazyku, ktorý je schopný vyrovnáť sa s cudzími prvkami bez intervenčných zásahov kodifikátorov a jazykových kritikov.

Záverčná kapitola *Dialogická komunikace v próze* odhaľuje tie súvislosti literárneho dialógu, ktoré ho spájajú s reálnou komunikáciou. Marek Lollok vychádza z troch typov situovanosti dialógov (mikrosituácia, kontext v užšom zmysle a textová situácia), pričom v súčasnosti sa stávajú ambivalentným textovým javom, pretože sa ocitajú na pomedzí verejnej a súkromnej komunikácie, tzn. na pomedzí štandardov hovoreného jazyka a štandardov písaného jazyka. Na príklade zvukovej stránky dialógov, ktorá sa odráža v grafickej podobe, ilustruje postupy autorov pri navodzovaní autentickejšť rozhovoru. Ide napr. o hranie sa s kvantitou vokálov (poukazuje na prvky obecnej češtiny či dialektov), interpunkciou (zachytenie špecifických prozodických rysov hovorenej komunikácie), prípadne ich kombináciu a pod.

Kolektívna monografia *Čeština v pohybu* predstavuje súbor čiastkových sond do súčasnej situácie v českom jazyku a tvorí dobrý porovnávací základ pre budúci lingvistický výskum. Čo môže čitateľovi v monografii chýbať, je teoretický úvod, ktorý by ho hlbšie uviedol do problematiky dynamiky súčasnej češtiny, ozrejmil celkovú koncepciu diela, metodologické východiská, vysvetlil by používanú terminológiu a ideové zameranie publikácie, teda či ide o kodifikačný, opisný, kultivačný alebo náučný zámer. Najmä v poslednom prípade ide o dôležitý syntetizujúci prvok, vďaka ktorému by

sa autori vyhli rozdielnym hodnotiacim záverom, v ktorých napr. a) poukazujú na nové možnosti, témy, oblasti bádania („Onomastice se otevírají nová výzkumná témata, jejichž výsledky budou užitečné i ‚apelativní‘ bohemistice.“ /s. 20/), b) prípadné riešenia ponechávajú na samotných používateľoch („Volba konkrétní varianty už záleží na samotných pisatelích.“ /s. 79/), c) poučujú a presadzujú správne riešenia („V současnosti je třeba posuzovat vhodnost a funkčnost volby (ne)přechýlené podoby cizích příjmení s ohledem na konkrétní komunikační situaci.“ /s. 47/; „V našem konkrétním sledovaném příkladu to tedy znamená, že původní **kladný význam** předložky *díky* je stále třeba respektovat.“ /s. 89/).

Ucelenosti publikácie by eventuálne pomohol záver sumarizujúci výsledky jednotlivých analýz, ktorý by znovu prehľadne zhrnul súčasné tendencie vo vývine spisovnej češtiny a ktorý by ponúkol ďalšie perspektívy výskumu jazyka a prípadné syntetizujúce závery.

Jaroslava Kmit'ová

Slovník anatomickej terminológie

[ŠIMON, František – DANKO, Ján – ARTIMOVÁ, Jozefa – ZBOROVJAN, Martin: Anatomický slovník. Martin: Osveta 2015. 361 s. ISBN 978-80-8063-443-8.]

Pri štúdiu odbornej anatomickej literatúry sa možno oprieť o niekoľko lexikografických spracovaní potrebnej terminológie. K tejto možnosti prispela štvorica erudovaných autorov vo výhodnom zložení – traja filológovia a jeden veterinárny lekár – tým, že zostavila nový, dokladovo-výkladový *Anatomický slovník*. Bádateľský profil tvorivého tímu uvádzaného diela predznačil jeho nespochybniteľnú jedinečnosť a odbornú nasýtenosť obsahovej stránky jednotlivých hesiel (v počte okolo 2800) a ich štruktúry.

Už samotný názov publikácie je jasný, podporený symptomatickou dobovou ilustráciou anatómie ľudskej hlavy na prednej doske slovníka. Aj formálne usporiadanie publikácie autori zvládli s veľkou mierou precíznosti. Funkčné využitie má aj úvod, a to tým, že krátky exkurz do dejín formovania

humánnej anatomickej nomenklatúry a viac ako storočnej genézy vzniku odborných anatomických a špeciálnych veterinárnych lexikografických spracovaní sa potom vhodne využíva na ozrejenie zmeny termínu (kedy, v ktorom anatomickom alebo veterinárnom slovníku došlo k implementovaniu nového názvu a z akého dôvodu sa príslušná zmena zrealizovala alebo čím sa nahradilo pôvodné meno). Pre ľahšiu orientáciu sa uvádzajú skratky, značky a stručný návod (s. 9 – 12), ako pracovať so slovníkom. Prácu uľahčuje aj farebné vyznačenie jednotlivých písmen abecedy na prednej hrane knihy a taký malý (a milý) detail, akým sú záložkové stužky v dvoch farbách.

Jednotlivé slová sú zoradené do hesiel podľa abecedy s presne dodržanou štruktúrou. Základové autosémantické nominálne slová, typograficky zvýraznené tučným variantom minuskuly, majú uvedené základné morfológické ukazovatele, čo v latinčine predstavuje genitívna koncovka a rod pri substantívach a rodové koncovky v nom. sing. pri adjektívach a adjektíváliách (flektívnych numeráliách). Autori v snahe poukázať na motivačnú zreteľnosť termínu pod heslovým slovom osobitne naznačili – tučnými verzálkami *ETYM.* –, že nasleduje etymológia slova (v medicínskej oblasti ide zvyčajne o slovo latinského alebo gréckeho pôvodu, zriedkavo iného, napr. arabského *inucha*, s. 198/). Pri niektorých heslách sa uvádzajú aj pôvodné morfológické varianty s odlišnými gramatickými kategóriami, napr. *cubitus/cubitum* (s. 82) alebo neklasický výraz prevzatý zo stredovekej latinčiny *hallux, cis m*, stred. lat. z klas. lat. (*h*)*allus*, (*h*)*allex* (s. 131). Pod informáciou o etymológii vedeckého mena sa explicitne uvádza jeho slovenský ekvivalent (prípadne slovakizovaná podoba zaužívaná v praxi) s pripojenou explikáciou významu a poukazom na významové členenie doložené reprezentatívnymi lexikalizovanými spojeniami, abecedne zoradenými a očíslovanými –, pravda, ak sa spomenutá lexéma v praxi používa v odlišnom alebo posunutom význame, napr. *cranialis* 1. lebkový, lebečný; 2. kraniaľny, predný, smerom k hlave v termínoch krku, trupu a končatín proximálne od zápästia a predpätia (s. 79).

Mimoriadne cenné a jedinečné na tomto slovníku je, že v rámci výkladu o pôvode slova autori objasňujú, tak ako to v úvode publikácie príslúbili, historické súvislosti vzniku termínu (upozorňuje na to skratka *HIST.*). Medzi dôležité vlastnosti termínu patrí aj jeho ustálenosť, ktorú však nemožno zamieňať s nemennosťou. Autori v tomto slovníku tam, kde došlo

k zmene termínu, reflektujú túto skutočnosť, upozorňujú na obmedzenú alebo neplatnú kolokáciu a uvádzajú najnovší doklad – základný lexikálny údaj precizujú najfrekventovanejšími alebo špecifickými exemplifikáciami, zvyčajne v podobe lexikalizovaných jednotiek zvýraznených kurzívou a tučnou mínuskulou. Najčastejšie ide o odlišnú interpretáciu v humánnej a vo veterinárnej anatómii, čo autori v záujme bezproblémovej identifikácie doplnili príslušnými kvalifikátormi *Hum.*, *Vet.* alebo spresnili význam pomocou opisu, napr. *articulatio sph(a)eroidea* guľovitý *Hum.*/čošovitý *Vet.* kĺb, s okrúhlou kĺbovou hlavicou (s. 278). Zmenené termíny sa uvádzajú v pôvodnej podobe v presne citovaných kontextoch s konkrétnymi bibliografickými údajmi o príslušnej zmene (rok, autor, názov diela, strana), ktoré sú užitočné, a to treba zdôrazniť, napr. pri citovaní diela. Ide teda skutočne o novátorský počin autorského kolektívu, lebo akokoľvek by sme sa snažili nájsť slovník s podobným spracovaním anatomických termínov v historickom kontexte, nenašli by sme ho ani v slovenskej, ani v českej lexikografii, ba s takými presnými citačnými záznamami, ako sa to v úvode slovníka spomína, ani v existujúcich svetových anatomických slovníkoch.

Pri heslovom derivovanom slove sa v rámci etymológie uvádzajú segmenty relevantné pri spresňovaní opisovanej vlastnosti termínu. Binárna štruktúra tvorená prefixom – zvyčajne sú to pôvodné synsémantické prepozície spracované aj v samostatných heslách – a slovotvorným základom tak umožní získať predstavu, do akých sémantických vzťahov vstupuje príslušná lexikálna jednotka. Rovnako aj jednotlivé zložky vypísané pri kompozitách (odlišným typom písma) umožňujú presnejšie vyjadriť opisované vlastnosti termínu. Súčasťou hesla sú ďalej synonymá a opozitá vyjadrujúce vzťahy medzi jednotlivými lexémami, ako aj odkaz *POR.* (porovnaj) upozorňujúci na možnosť ich komparácie s inými príbuznými heslami v slovníku. Možno teda konštatovať, že materiál vyexcerpovaný zo širokého spektra odbornej literatúry v rozpätí niekoľkých tisícročí – od antických autorov z 5. stor. pred n. l. cez staršie lexikografické spracovania domácej, ale i zahraničnej (hlavne anglickej, nemeckej a francúzskej) proveniencie až po výsledky najnovšieho výskumu (21. stor.) – svedčí o zodpovednom prístupe autorov k zostavovaniu hesiel.

Dovoľme si poznamenať, že slovník obsahuje nielen termíny, ktoré sa používajú priamo v oblasti humánnej a veterinárnej medicíny, ale aj v širšom kontexte, pretože pomenávajú javy, ktoré sa rozličným spôsobom – viac

či menej – dotýkajú aj iných lekárskejších či nelekárskych vedných odborov, napr. *ante/retropositio, retroflexio, rotatio, sensus, torsio, tensio; chemergicus, chirurgicus, cholinergicus* atď.

Našu recenziu môžeme doplniť pripomienkou, že tento slovník posluží používateľom ako poradca nielen v oblasti výberu vhodnej odbornej lexiky – anatomickej, veterinárnej, sčasti histologickej a embryologickej –, ale poskytne základnú orientáciu vo výslovnostných javoch a gramatických zákonitostiach latinčiny (gréčtiny), a to explikáciou morfológických, čiastočne syntaktických javov v gramatickom výklade bezprostredne nasledujúcom za slovníkovou časťou – v kapitole nazvanej *Stručná gramatika latinského jazyka* (s. 336 – 344).

Prácu dopĺňa rovnako starostlivo a v súlade s bibliografickou normou vypracovaný zoznam použitej literatúry, rozdelený na *Primárnu literatúru* (s. 345 – 357), *Nomenklatúry* 2. pol. 20. – zač. 21. stor. z oblasti humánnej a veterinárnej medicíny vydané v printovej i elektronickej forme v Českej republike, na Slovensku a v niektorých európskych krajinách (s. 358), *Slovníky v priereze štyroch storočí* (1. pol. 17. – 21. stor., s. 359) a časť *Varia* s odkazom na relevantné odborné články z konca 19. – 21. stor. (s. 360 – 361).

Je celkom možné a pochopiteľné, že pri akokoľvek dôslednej korektorskej práci pri takom počte spracovaných hesiel niečo „bystrému korektorskému oku“ unikne. Zachytili sme tieto preklepy: *cellulla*, správne *cellula* (s. 162); *pons, pontis f*, správne *pons, pontis m* (s. 235); *mamilla*, správne *mammilla*; *nucleus supramamillaris*, správne *nucleus supramammillaris* (s. 294); *ventus, i n*, správne *ventus, i m* (s. 326); *vexillum, i m*, správne *vexillum, i n* (s. 329).

Na záver dodávame, že takýto slovník, aby sa mohol využívať v širšom meradle, by si zaslúžil aj spracovanie v elektronickej forme a doplnenie o vecný register. Veríme, že sa autori inšpirujú aj týmito našimi návrhmi.

Anna Rollerová

SPYTOVALI STE SA

Na horách alebo v horách? – „V predpovedi počasia sa používa slovné spojenie *na horách*, napr. *Na horách vo výške 1 500 m očakávame teplotu 10 °C*. Nemá byť správne *v horách*?“ Takúto otázku dostali pracovníčky jazykovej poradne JÚLEŠ SAV.

Na zamieňanie predložky miesta *na* s predložkou *v* (*vo*) sa poukazuje pravidelne. Ide o také slovné spojenia, ako *informácie dostanete na všetkých pobočkách, na predajni už nemáme ani jeden kus, práca sestry na operačnej sále, zdržiavať sa na izbe*. Rozdiel medzi oboma predložkami je v tom, že predložka *v* (*vo*) v základnom význame vyjadruje miesto, vnútri ktorého prebieha dej (*v dome všetci spali, zamestnal sa v súkromnej firme*), kým predložka *na* vyjadruje predovšetkým umiestnenie na povrchu alebo prostredie (*sedel s nohami vyloženými na stole, opatrne sa pohyboval na streche, na kúpalisku strávili celé leto*). V citovaných slovných spojeniach nejde o miesto na povrchu objektu, ale vnútri, takže v nich má byť predložka *v*, resp. jej vokalizovaný variant *vo*: *informácie dostanete vo všetkých pobočkách, v predajni už nemáme ani jeden kus, práca sestry v operačnej sále, zdržiavať sa v izbe*.

Ako je to však, keď je reč o teplote v horských výškach?

Slovo *hora* má niekoľko významov. Najpodrobnejší výklad poskytuje Slovník súčasného slovenského jazyka (1. zv. 2006): 1. väčšia plocha súvisle porastená stromami (synonymum *les*), napr. *buková hora, zablúdiť v hustej hore, pracovať v hore*, 2. prirodzená vyvýšenina v teréne, vrch, napr. *vysoká hora, úpätie hory, slnko zapadá za hory*, 3. iba pl. *hory* pásmo vyšších vrchov charakteristické náročnejším terénom, vyhľadávané najmä turistami, skialpinistami, hornatý kraj, napr. *zasnežené vrcholky hôr, ísť sa lyžovať do hôr*, 4. expr. veľké množstvo niečoho, (synonymum *kopa, hromada, hrba*), napr. *hora kníh, zdolať horu prekážok*. Predpoveď počasia, ktorá sa týka teploty v horských oblastiach, teda v istom prostredí, súvisí s tretím významom slova *hora* a tu sa na vyjadrenie miesta používa aj predložka *na*. Formulácia *Na horách vo výške 1 500 m očakávame teplotu 10 °C* je teda jazykovo v poriadku.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (25)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uvereňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viacšie o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

výložník -a m. (slovo je už v SSJ) tech. **1.** rameno žeriava: *otočný* v. **2.** vy-sunutá časť nosnej konštrukcie: *dvojamenný* v., *hydraulický* v., v. *na stenu*, v. *na betónový stožiar*; v-y *verejného osvetlenia*; **výložníkový** príd.: v. *žeriov*; *signalizačný* v. *stožiar*; v-é *svietidlo*

vylúhovateľný príd. ktorý sa môže vylúhovať: v. *uhlík*, v-á *nečistota*, v-á *substancia*, v-é *zlúčeniny*; **vylúhovateľnosť** -í ž.: v. *odpadu*, v. *ropných látok*

vymedziteľný príd. ktorý sa dá vymedziť: *právne* v. *pojmem*, *žánrovo* v. *text*, v. *objem podzemnej vody*, *jasne* v-á *etnická hranica*; **vymedziteľnosť** -í ž.: v. *obsahu*, *priestorová* v.

výmena² -y -men ž. (slovo je už v SSJ) žel. pohyblivá časť výhybky; **výmenvý** príd. (slovo je už v SSJ): *čelustový* v. *uzáver*; v-á *zámka*, v-á *časť výhybiek*

výmet¹ -u (slovo je už v SSJ) odb. chybné výrobky, rozličný materiál, ktoré sa musia vyradiť: v. *recyklácie papiera a lepenky*; hut. *pecný* v.; **výmetový**¹ príd. (slovo je už v SSJ): v. *papier*, v-á *gulatina*; **výmetovosť** -í ž. (slovo je už v SSJ): *zníženie v-i pri výrobe papiera*

výmet² -u odb. prudké vyhodenie, vystrelenie: v. *konfiet*, v. *padáka*; v. *rakety*, v. *signálnych striel*; **výmetný**, **výmetový**² príd.: v-á *sila*; v-á *náplň* množstvo strelného prachu v náboji

vymieňač¹ -a mn. -i m. živ. kto vymieňa niečo: v. *foriem*; **vymieňačka**¹ -y -čiek ž.

vymieňač² -a mn. N a A -e m. neživ. zariadenie na vymieňanie niečoho: *strojový* v. *podvalov*, v. *pneumatík*, v. *iónov*

vymieňačka²-y -čiek ž. hovor. vymieňanie: v. *darčekov*, v. *platní a kaziet*; *pozápasová* v. *dresov*

vymrazovačka -y -čiek ž. prístroj na vymrazovanie: v. *vzduchu*

vymraziť -í -ia dok. (slovo je už v SSJ) odb. **1.** pôsobením mrazu spôsobiť ochladenie, stuhnutie niečoho: v. *izbu*; v. *bradavicu* **2.** pôsobením mrazu zbaviť parazitov: v. *koberec*, v. *matrac*, v. *pôdu*; nedok. **vymrazovať** -uje -ujú (slovo je už v SSJ): v. *tokajské odrody hrozna*; *kurie oká* v. *tekutým dusíkom*

výnosový príd. (slovo je už v SSJ) fin. týkajúci sa výnosu, vzťahujúci sa na výnos: v. *potenciál*, v. *účet*, v. *úrok*, v-á *daň*, v-á *krivka štátnych dlhopisov*

vynulovať -uje -ujú dok. nastaviť do pôvodnej, nulovej hodnoty: v. *počítadlo*, v. *tachometer*; v. *trvanie hovorov*; inform.: v. *nastavenie systému*, v. *heslo*

vynulovateľný príd. ktorý sa dá vynulovať: v. *tachometer*, v-á *hodnota*, v-é *pretečené množstvo kvapaliny*; v-é *počítadlo*

vyosenie -ia s. vysunutie z priamej osi: v. *motora*, v. *kolies*, v. *piestového čapu*

vyosiť -í -ia dok. vysunúť z priamej osi, z priameho smeru: v. *koleso*, v. *hriadel*, v. *spätné zrkadlá*; v. *chrbticu*; nedok. **vyosovať** -uje -ujú: v. *motor*; v. *remenicu* // **vyosiť sa** vysunúť sa z priamej osi, z priameho smeru: *pružina má tendenciu v. sa*; **vyosovať sa**: *koleno sa v-uje*

vypaľovať sa -uje -ujú nedok. (slovo je už v SSJ) znehodnocovať sa nadmerným zaťažením elektrickým prúdom: *žiarovky do auta sa často v-ujú*

výparomer -a/-u L -e mn. -y m. (slovo je už v SSJ) odb. prístroj na meranie výparov; *pôdny* v., *váhový* v.

výparný príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa vyparovania, vzťahujúci sa na vyparovanie: v. *koeficient*, v. *vodný režim*; **výparnosť** -í ž. (slovo je už v SSJ): v. *olejov*, v. *suchého ľadu*, v. *ílovitých pôd*

vyparovací príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa vyparovania, vzťahujúci sa na vyparovanie, slúžiaci na vyparovanie: v. *tlak*, v-ia *teplota*, v-ie *procesy*, v-ie *rozhranie*; v-ia *nádo*

výparový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa výparov, vzťahujúci sa na výpary: v. *filter*; v. *zvlhčovač*, v-á *zložka lepidla*

vypeniť -í -ia dok. **1.** vyplniť penovou látkou: v. *priestor medzi krokva-mi*, v. *škáru*, *stavebné otvory* v. *montážnou penou* **2.** vytvoriť penu, speniť: *maslo necháme v panvici* v. **3.** v dôsledku nadmerného penenia vytiecť: *pri*

nalievaní by sekt nemal v.; *práčka môže v. 4.* hovor. expr. prudko sa prejavíť, rozzúriť sa, vybuchnúť: *chcelo by to trocha pokory a nie hneď vypeniť; nie je hrdinstvo vypeniť a povedať v zlosti škaredé slová;* nedok. **vypeňovať** -uje -ujú: v. *spoje v kútoch; zvar môže v.;* *zmes v kontakte s vodou v-uje // vype- niť sa 1.* vytvoríť penovú štruktúru: *hmota sa pod veľkým tlakom a vysokou teplotou v-í 2.* hovor. expr. vyzúriť sa: v. *sa v diskusii;* nedok. **vypeňovať sa:** *polyuretánová pena sa v-uje za nižšej teploty*

vypeňovaný príd. 1. ktorý vznikol procesom vypeňovania: v. *polystyrén, v. polyuretán 2.* ktorý je vyplnený hmotou penovej štruktúry: v. *priestor, v-á izolovaná konštrukcia*

vypĺňací príd. ktorý slúži na vyplnenie, vypĺňanie niečoho: v. *formulár, v-ie políčko, v. materiál, v-ia stierka;* inform.: v. *program, v. softvér*

vypĺňovací príd. vypĺňací: v. *materiál, v-ia hmota*

výpočtovo prísl. pomocou výpočtu: v. *náročná úloha, v. určená potreba tepla, v. vhodná schéma*

vypožičiavateľ -a mn. -ia m. práv. kto si niečo požičiava, op. požičiavateľ: *po- žičiavateľ odovzdá v-ovi predmet výpožičky; v. je oprávnený používať vec v sú- lade s dohodnutým účelom; v. v rozsahu zmluvy preberá predmet výpožičky do užívania; vypožičiavateľka -y -liek ž.; vypožičiavateľský* príd.: v-é práva

vypučený príd. vysunutý dopredu, vydutý: v-é *brucho, v. pupok, v. zadok, v-é oči; v. obal, v-á stena; vypočenosť* -i ž.

výrazivo -a s. hromad. (slovo je už v SSJ) súbor jazykových prostriedkov, výrazové prostriedky: *expresívne v., kreatívne v., v. detskej literatúry*

výrezávací príd. (slovo je už v SSJ) slúžiaci na vyrezávanie: v. *nôž, v. stroj, v-ia píla*

výrezávačka -y -čiek ž. nástroj, prístroj slúžiaci na vyrezávanie: v. *papie- ra, akumulátorová v. do sadrokartónu, pneumatická v. na plech*

výrobný príd. týkajúci sa výrobku, vzťahujúci sa na výrobok; zaobe- rajúci sa výrobkami: v. *model, v-á koncepcia, v-á špecifikácia, v-á skupina; v-á norma; v. audítora; výrobný* prísl.: v. *orientovaná organizácia, v. certi- fikovaný sortiment, v. špecializované podniky*

vyrokaný príd. dosiahnutý rokovaním: v. *kontrakt, v. mier, v. úver, v. výsledok, v-á dohoda*

vyrokovat' -uje -ujú dok. rokovaním dosiahnuť: v. *nižšie ceny, v. nové zmluvy, v. zvýšenie miezd; v. novú úroveň vzťahov*

výronový príd. týkajúci sa výronu, vzťahujúci sa na výrony: v. *úsek, v-á plocha, v-é podliatiny*

vyrovnávač -a mn. N a A -e m. neživ. (slovo je už v SSJ) zariadenie, pomôcka, prostriedok na vyrovnávanie niečoho: *brzdový v., hydraulický v. tlaku, v. napätia; v. zubov, v. nechtov, v. vlasov, v. vrások*

vysádzač¹ -a mn. -i m. živ. kto vysádza niečo: v. *stromov*

vysádzač² -a mn. N a A -e m. neživ. stroj, nástroj na vysádzanie: v. *zemiacov, v. priesad, v. rastlín*

vysekávací príd. (slovo je už v SSJ) slúžiaci na vysekávanie: v. *nôž, v. stroj, v. lis, v-ia linka; v-ia sila*

vysídlenec -nca m. (slovo je už v SSJ) človek vysídlený z istého územia: *v-i z vojnových oblastí; kresťanskí v-i, povojnoví v-i, stretnutie v-ov; vysídlenkyňa -e -kýň ž.; vysídlenecký* príd.: *v-á administratíva, v-á propaganda, v-é tábory*

vysídľovací príd. (slovo je už v SSJ) určený na vysídlenie, vysídľovanie: v. *dekrét, v. úrad, v. príkaz, v-ia akcia, v-ia komisia*

vysielateľ -a mn. -ia m. (slovo je už v SSJ) kto niečo vysielal; práv. fyzická al. právnická osoba redakčne zodpovedná za vysielanie: *rozhlasový v., televízny v., verejnoprávny v., v. televíznej programovej služby; vysielateľka -y -liek ž.; vysielateľský* príd.: v. *podnik, v. subjekt, v-á organizácia; v-é poplatky, v-é služby*

vysledovať -uje -ujú dok. (slovo je už v SSJ) sledovaním zistiť, vypožorovať; vypátrať, zistiť pohyb al. pôvod niečoho: v. *pôvod výrobku, v. podozrivé potraviny, v. spoločné východiská*

vysledovateľný príd. ktorý sa dá vysledovať, ktorého možno vysledovať: v. *pôvod mäsa v spracovaných výrobkoch; v. charakter výtvarného prejavu; v. človek; vysledovateľnosť -i ž. schopnosť sledovať produkt v procese produkcie a distribúcie: v. *potravín, v. produktov, v. výbušnín**

vysokoakostný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý má vysokú akosť, vysoko kvalitný: v. *tmel, v. motorový olej, v-á káva*

vysokokmenný príd. (slovo je už v SSJ) ovoc., les. ktorý má vysoký kmeň: v. *strom, v-á jablň, v. les*

vysokokvalitný príd. (slovo je už v SSJ) ktorý má vysokú kvalitu, vysokoakostný: v. *materiál, v. krájač zeleniny, v-á čokoláda; v. preklad*

vysokopevný príd. ktorý má mimoriadne veľkú, vysokú pevnosť: v. *betón, v. tmel, v. materiál, v-á ocel, v-á priadza*

vysokorizikový príd. ktorý vyvoláva veľké, vysoké riziko: v. *faktor*; v. *odpad*, v. *zdroj znečistenia*, v. *reaktor*; v-á *investícia*; v-á *forma ochorenia*, v. *pacient*

vysokorýchlostný príd. ktorý dosahuje vysokú rýchlosť: v. *mixér*; v-á *brúska*, v-á *tlačiareň*; žel.: v. *vlak*, v-á *súprava*, v-á *železnica*; inform. v. *internet*

vysokoteplotný príd. ktorý znáša vysokú teplotu: v. *silikón*, v. *tmel*, v. *mazací tuk*; v. *termostat*, v-á *sonda*; v-é *vlastnosti*

vysokozat'ážiteľný príd. ktorý možno veľmi, vysoko zat'ážiť: v. *regál*, v. *kanalizačný systém*, v-á *doska*

výstelka -y -liek ž. **1.** (slovo je už v KSSJ) anat. epitel **2.** (slovo je už v SSJ) odb. vrstva materiálu vystielajúca (obyč. vnútorný) povrch predmetu: *penová* v. *prilby*, *fóliová* v. *bazéna*, *šamotová* v. *ohniska*, v. *detskej postieľky*; **výstelkový** príd.

1. (slovo je už v KSSJ) epitelový **2.** k výstelka (význ. 2): v. *materiál*, v. *systém*

výstelkovanie -ia s. odb. spôsob úpravy dutej konštrukcie, pri ktorom sa na vnútornom povrchu uloží výstelka: v. *potrubia*, v. *rúrami*, v. *súvislým potrubím*, *renovácia potrubia v-ím*

výstelkovať -uje -ujú dok. i nedok. tech. pokryť, pokrývať výstelkou (význ. 2): *vnútorné plochy* v. *plechmi*

vystredený príd. odb. umiestnený v stredovej polohe, vycentrováný: v. *otvor*; v. *štvorec*, v. *volant*, v-á *príruba*, v-á *špička vrtáka*; **vystredene** prisl.: v. *uložiť potrubie plynovodu*, *vrták beží* v.

vystrediť -í -ia dok. odb. uviesť, umiestniť do stredovej polohy, vycentrovat': v. *obraz*; v. *lamelu spojky*, v. *rotor*; v. *zotrvačník*; nedok. **vystred'ovať** -uje -ujú: v. *cievku*, v. *keramickú vložku v telese komína*

výstretek -u m. vystreknutie: v. *vody*, v. *vysokotlakovej kvapaliny*; v. *fontány*; **výstrekový** príd.: v-á *dýza*, v-á *hubica*, v-á *trubica*, v-á *časť potrubia*

vystreľovací príd. uspôsobený, určený na prudké vysúvanie, vymršťovanie predmetu, na vystreľovanie: v. *dáždnik*, v. *hák*, v. *nôž*, v-ia *figúrka*, v-ie *konfety*; v-ia *rampa*

výstužný príd. (slovo je už v SSJ) určený na vystuženie, vystužovanie: v. *nosník*, v. *prút na elektrickom stožiarí*; v. *prstenec*, v-á *lišta*, v-á *tkanina*, v-é *rebro*

vystužovací príd. určený na vystužovanie: v. *materiál*, v. *profil*, v. *rám*, *plastová v-ia podložka*

Matej Považaj

Z WEBOVEJ PORADNE

V novej pravidelnej rubrike *Z webovej poradne* budeme uverejňovať výber z odpovedí nachádzajúcich sa v databáze elektronickej jazykovej poradne, ktorá začala fungovať v roku 2013 ako výsledok spolupráce Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV s portálom Sme.sk. Odpovede na otázky, ktoré prišli do jazykovej poradne JÚLŠ SAV, vypracovali pracovníčky oddelenia jazykovej kultúry a terminológie. Vo výbere sa okrem nových odpovedí budú publikovať aj staršie, pretože databáza sa priebežne dopĺňa aj odpoveďami vypracovanými v predchádzajúcich rokoch. Kritériom výberu bude ich aktuálnosť a prospešnosť pre bežného používateľa slovenčiny.

Redakcia

Je slovo základoškolský spisovné?

Prídavné meno *základoškolský* súčasne lexikografické príručky nezachytávajú, ale v jazykovej praxi sa toto slovo vyskytuje pomerne frekventovane napr. v slovných spojeniach *základoškolské vzdelanie, základoškolská matematika, základoškolské učivo, základoškolská látka, základoškolská čítanka, základoškolský pedagóg, základoškolské práce, základoškolský vek, základoškolský a stredoškolský systém, základoškolská odborná činnosť*. Prídavné meno *základoškolský* je utvorené zo slovného spojenia *základná škola* analogicky ako prídavné meno *stredoškolský* zo slovného spojenia *stredná škola* či *vysokoškolský* zo slovného spojenia *vysoká škola*. Je to dobre utvorené, spisovné slovo.

Ako sa skloňujú cudzie slová banner, trailer a laser? Ako sa slovo laser vyslovuje?

Mužské neživotné podstatné mená cudzieho pôvodu zakončené na *-er*, v ktorých sa samohláska *e* pri skloňovaní zachováva, sa skloňujú podľa vzo-

ru *dub*, čiže v nominatíve a akuzatíve množného čísla majú príponu *-y*, napr. *server – servery, propeler – propelery, bojler – bojlerly*, tak i *baner* (pôvodne písané *banner*) – *banery, trailer – trailery, laser – lasery*. V lokáli jednotného čísla však majú tieto podstatné mená príponu *-i* podľa vzoru *stroj: (na) serveri, propeleri, baneri, (v) traileri, (o) laseri, bojleri*.

K otázke o výslovnosti podotýkame, že výslovnosť prevzatých slov v slovenčine závisí od stupňa ich zdomácnenia, veľmi často sa však vyslovujú rovnako ako v pôvodnom, východiskovom jazyku. Pri slove *laser* sa v slovenčine pripúšťa dvojaká výslovnosť [laser] i [lejzer].

Kedy sa píše názov kostola s veľkým začiatočným písmenom a kedy s malým?

Plné názvy kostolov sa píšu s veľkým začiatočným písmenom na začiatku názvu, teda v slove *kostol*, napr. *Kostol nanebovzatia Panny Márie, Kostol povýšenia Svätého kríža, Kostol sv. Michala, Kostol sv. Kataríny v Dolnom Kubíne, Kostol sv. Alžbety vo Zvolene*, a to aj v prípade, keď za názvom nie je uvedené miesto, kde sa nachádza. Iné označenia kostolov, napr. podľa príslušnosti k istej reholi (rádu) alebo podľa príslušnosti k cirkvi, sa píšu s malým začiatočným písmenom, napr. *kapucínsky kostol, kostol uršulínok, evanjelický kostol, rímskokatolícky kostol vo Zvolene*. V spojení *farský Kostol sv. Jozefa* sa prídavné meno *farský* píše s malým začiatočným písmenom, lebo nie je súčasťou názvu kostola, ale je prívlastkom, ktorý ho bližšie určuje.

Ako sa správne píšu štvorciferné a viacciferné čísla?

Čísla s viac ako tromi číslicami sa členia do skupín po troch čísliciach od poslednej číslice alebo od desatinnej čiarky doľava, alebo od desatinnej čiarky doprava a jednotlivé skupiny sa oddeľujú medzerou, napr. 5 328; 2 785 362; 7 408,123; 3,141 592. Letopočty sa však píšu bez medzery, napr. *v roku 1848, na začiatku roka 2001*. V slovenskej technickej norme STN 01 6910 Pravidlá písania a úpravy písomností sa pripúšťa písanie štvormiestnych celých čísel aj vo vetnej súvislosti, napr. *Zamestnanec dostal odmenu 2000 eur*.

Je správne k nám, k stolu alebo ku nám, ku stolu?

Predložka *k* sa vokalizuje (tzn. pridáva sa k nej samohláska *u*) vtedy, keď sa nasledujúce slovo začína na rovnakú spoluhlásku, ako je predložka, napr. *ku káve, ku knihám*, alebo na spoluhlásku *g*, napr. *ku Gabrielovi, ku gymnáziu*. Ďalej sa predložka *k* vokalizuje aj pred slovami začínajúcimi sa na skupinu spoluhlások, v ktorej je na druhom alebo na treťom mieste spoluhláska *k* (alebo *g*), napr. *ku škole, ku zgúľnaným*, v spojení s tvarom osobného zámena *ja* – *ku mne*, niekedy sa vokalizuje aj pred inými spoluhláskami, napr. *ku cti, ku vzdelaniu*. Vokalizáciu predložiek ovplyvňuje výslovnosť predložkového spojenia. V niektorých oblastiach Slovenska sa predložka *k* vokalizuje častejšie, napr. *ku mame, ku sviatkom, ku teľaťu, ku tomu, ku vojsku* (porov. Slovník slovenských nárečí, 1. zv.), ide však o nárečové jazykové javy.

Áké začiatkové písmeno píšeme v odbornom názve rastliny, napr. kosatec nemecký?

Odborné názvy rastlín sa v slovenčine píše s malým začiatkovým písmenom, názov *kosatec nemecký* je teda napísaný správne. Výnimkou z tohto pravidla sú tzv. dedikačné názvy rastlín, kde je v nezhodnom prívlastku niečo meno, napr. *horec Clusiov, očianka Rostkovova, vstavačovec Fuchsov* a pod.

V odborných latinských alebo latinizovaných názvoch rastlín, podobne ako živočíchov a baktérií, sa rodový názov píše s veľkým začiatkovým písmenom. Druhový názov vo funkcii prívlastku sa píše s malým začiatkovým písmenom, a to aj v prípade dedikačných názvov, napr. v botanike *Gentiana clusii* (*horec Clusiov*), *Pisum sativum* (hrach siaty), *Pelargonium grandiflorum* (muškát veľkokvetý); v zoológii *Equus grevyi* (zebra Grévyho), *Capra hircus* (koza domáca), *Ciconia nigra* (bocian čierny); v bakteriológii *Rickettsia prowazekii* (pôvodca škvrnitého týfusu bol nazvaný podľa H. T. Rickettsa a S. Provázka, ktorí pri výskumoch sami chorobe podľahli), *Salmonella enteritidis* (baktéria spôsobujúca salmonelózu).

INFORMÁCIE AUTOROM

1. Na stránke Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV www.juls.savba.sk sú prístupnené všetky čísla a obsahy časopisu Kultúra slova. Použitie týchto textov sa riadi zákonom č. 618/2003 Z. z. (autorský zákon).

2. Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať úzus časopisu.

Od autorov štúdií určených do článkovej časti sa vyžaduje abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu približne 100 slov, ako aj kľúčové slová (3 – 10) v angličtine a slovenčine.

Do redakcie možno príspevok poslať elektronickou poštou ako prílohu na adresu vancova@juls.savba.sk.

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Literatúra sa uvádza na konci článku (nie spracovaná v poznámkach pod čiarou) takto:

a) knižná publikácia:

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

b) štúdia v zborníku:

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Pohľad na slovo bor a jeho deriváty z územného aspektu. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 410 – 416.

c) článok v časopise:

POVAŽAJ, Matej: Tretie vydanie súčasných Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 6, s. 321 – 329.

Pozn.: V prípade, že autor posieľa príspevok, ktorý už uverejnil inde, je potrebné, aby to uviedol s presným bibliografickým údajom. Zároveň žiadame autorov, aby pripojili tieto údaje: a) meno, priezvisko, tituly, b) adresu pracoviska, adresu bydliska a číslo bankového účtu, kam možno poslať honorár, c) dátum narodenia, d) telefónne číslo, príp. e-mailovú adresu. V prípade, že autor nepošle uvedené údaje, vydavateľstvo mu nebude môcť vyplatiť honorár.

Redakcia si vyhradzuje právo neuverejniť príspevok, v ktorom sa vyskytujú formulácie znevažujúce osobnosť názorového oponenta, kým autor z nich takéto formulácie neodstráni. Redakcia zastáva stanovisko, že príspevky s takýmito a podobnými formuláciami nepatria do vedeckých a odborných časopisov.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300